

Krakowska Akademia im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego

EWA SZYMANIK
ANDRZEJ ZYGUŁA

Cykliczne wahania aktywności gospodarczej

Kraków 2009

Rada Wydawnicza Krakowskiej Akademii im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego:
Klemens Budzowski, Maria Kapiszewska, Zbigniew Maciąg, Jacek M. Majchrowski

Recenzje: prof. dr hab. Jan Szumilak

Projekt okładki: Joanna Sroka

Korekta: Filip Szczurek

Copyright © by Krakowska Akademia im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego
Kraków 2009

ISBN 978-83-7571-018-2

Żadna część tej publikacji nie może być powielana ani magazynowana w sposób umożliwiający ponowne wykorzystanie, ani też rozpowszechniana w jakiegokolwiek formie za pomocą środków elektronicznych, mechanicznych, kopiujących, nagrywających i innych, bez uprzedniej pisemnej zgody właściciela praw autorskich

Na zlecenie:
Krakowskiej Akademii im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego
www.ksw.edu.pl

Wydawca:
Krakowskie Towarzystwo Edukacyjne sp. z o.o. – Oficyna Wydawnicza AFM
Kraków 2009

Sprzedaż prowadzi:
Księgarnia Krakowskiego Towarzystwa Edukacyjnego sp. z o.o.
Kampus Krakowskiej Akademii im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego
ul. Gustawa Herlinga-Grudzińskiego 1
30-705 Kraków
tel./faks: (012) 252 45 93
e-mail: ksiegarnia@kte.pl

Skład:
Oleg Aleksejczuk

Druk i oprawa: Platan

Spis treści

Przedmowa	7
1. Cykle koniunkturalne – podstawowe wiadomości	9
1.1. Rodzaje cykli koniunkturalnych	9
1.2. Charakterystyka cykli koniunkturalnych	13
1.3. Historia kryzysów gospodarczych	16
1.3.1. Kryzysy gospodarcze na przełomie XIX i XX wieku	16
1.3.2. Wielki Kryzys i okres przed II wojną światową	19
1.3.3. Cykliczne wahania aktywności gospodarczej po II wojnie światowej	22
2. Główne punkty widzenia przyczyn występowania i sposobów przeciwdziałania cyklom koniunkturalnym	25
2.1. Teorie egzogeniczne	26
2.2. Teorie endogeniczne	29
2.3. Realny cykl koniunkturalny	32
2.4. Austriacka teoria cykli koniunkturalnych	33
3. Krótkookresowa analiza przyczyn niestabilności cyklicznych	35
3.1. „Stylizowane fakty” a czynniki pro- i antycykliczne	35
3.2. Szoki podażowe i popytowe	37
3.2.1. Ujemny szok podażowy	37
3.2.2. Ujemny szok popytowy	43
3.2.3. Dodatni szok podażowy	48
3.2.4. Dodatni szok popytowy	53
4. Ćwiczenia i zadania	59
Literatura	67

Przedmowa

Cykliczne wahania aktywności gospodarczej zostały przygotowane głównie z myślą o słuchaczach kursu makroekonomii na studiach magisterskich, którym ma ono ułatwić opanowanie materiału dotyczącego wahań koniunkturalnych i analizę ich wpływu na gospodarkę oraz poszerzenie wiedzy o współczesnych problemach gospodarczych będących częścią zagadnień omawianych w ramach kursu rozszerzonego. Opracowanie to jest zapewne przydatne także dla osób rozpoczynających przygodę z makroekonomią, niezależnie od typu i kierunku podjętych studiów, a także dla wszystkich zainteresowanych podjętą tematyką. Korzystać z niego mogą również osoby prowadzące zajęcia, które poszukują jednolitego materiału związanego z tytułową problematyką w zakresie zgodnym ze standardami zalecanymi przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego.

Do napisania niniejszej pracy skłoniły autorów częste pytania studentów zainteresowanych omawianą tematyką.

Autorzy pragną podkreślić, iż niniejsze opracowanie nie pretenduje do miana podręcznika. Jest to publikacja samodzielna, która stanowi jedynie formę zebrania wiedzy rozproszonej w różnych opracowaniach w postaci wydawnictwa zwartej i ma służyć pogłębieniu i utrwaleniu wiedzy teoretycznej zdobytej przez studentów w trakcie zajęć. Tak sformułowany cel wpłynął na ostateczną strukturę.

Opracowanie składa się z czterech rozdziałów.

Rozdział pierwszy stanowi wprowadzenie do omawianej problematyki. Na wstępie przedstawiono w nim podstawowe wiadomości dotyczące cykli koniunkturalnych. W dalszej kolejności omówiono ich rodzaje i charakterystykę. Prezentacja historii cykli koniunkturalnych stanowi zakończenie tego rozdziału.

Rozdział drugi przedstawia wybrane teorie cyklu koniunkturalnego. Na początku zostały zaprezentowane teorie egzo- i endogeniczne. W dalszej części rozdziału omówiono teorię realnego cyklu koniunkturalnego oraz austriacką teorię cykli koniunkturalnych.

Rozdział trzeci poświęcony jest przyczynom niestabilności cyklicznych oraz ich konsekwencjom. W rozdziale tym kompleksowo przeanalizowano przyczyny i skutki ujemnych i dodatnich szoków popytowych oraz podaźowych.

Rozdział czwarty to ćwiczenia i zadania stanowiące podsumowanie zaprezentowanych we wcześniejszych rozdziałach rozważań. Rozdział ten ma pozwolić Czytelnikowi utrwalić i sprawdzić swą wiedzę ale również zweryfikować stopień opanowania nabytej wiedzy i umiejętności jej stosowania. Aby umożliwić Czytelnikom przeprowadzenie tego sprawdzenia we własnym zakresie, na końcu zamieszczono odpowiedzi, wskazujące czy zdania w testach prawda–fałsz są prawdziwe, czy nieprawdziwe, zaś w przypadku testów wyboru zaznaczono odpowiedź prawdziwą.

Mamy nadzieję, że przedstawione opracowanie ułatwi Czytelnikom poznającym tajniki makroekonomii przyswojenie wiedzy z zakresu cyklicznych wahań aktywności gospodarczej. Mając na uwadze fakt, że materiały teoretyczne i ćwiczeniowe dotyczą tu głównie jednego zagadnienia, autorzy zachęcają Czytelników, aby samodzielnie postarali się wzbogacić swą wiedzę dodatkowo o materiał zawarty też w innych publikacjach z dziedziny makroekonomii.

1. Cykle koniunkturalne – podstawowe wiadomości

1.1. Rodzaje cykli koniunkturalnych

Z badań nad rozwojem gospodarczym poszczególnych krajów wynika, że procesy rozwojowe nie przebiegają równomiernie, lecz charakteryzują się następującymi po sobie okresami szybszego i wolniejszego tempa wzrostu gospodarczego, co znajduje odzwierciedlenie w powtarzających się, nieregularnych wahaniami wielkości produkcji i zatrudnienia uzależnionych od przemian **koniunktury gospodarczej**, czyli całokształtu zmian działalności gospodarczej danego kraju lub regionu świata. Wskaźnikami koniunktury są dane o rozmiarach produkcji, sprzedaży, inwestycjach, operacjach giełdowych itp.

Na przebieg wahań gospodarczych wpływa bardzo wiele czynników o różnorodnym charakterze zarówno ekonomicznym (na przykład rozmiary bezrobocia, produkcja, inwestycje, poziom płac, cen, stopy procentowej), jak i politycznym i socjologicznym. W związku z tym można wyróżnić kilka rodzajów zmian aktywności:

- a) zmiany długookresowe, czyli **trendy**, będące długookresową tendencją do wzrostu lub spadku określonych wielkości makroekonomicznych; wyznaczony kierunek tych zmian jest właśnie trendem, względem którego określa się odchylenia wielkości zmiennych charakteryzujących wahania o krótszym cyklu,
- b) **wahania sezonowe** wynikające ze zmian pór roku i związanych z nimi przyczyn przyrodniczych, technicznych lub społecznych (na przykład w naszej strefie klimatycznej spadek produkcji rolnej w miesiącach zimowych i jej wzrost w miesiącach letnich),
- c) **wahania przypadkowe**, nieregularne, wywołane czynnikami losowymi, na przykład wojnami, pożarami, powodziami lub innymi klęskami żywiołowymi; wahania te mogą również zaistnieć jako skutek różnego rodzaju konfliktów politycznych, militarnych, kryzysów politycznych czy wynalazków o charakterze ogólnogospodarczym. Skutkiem klęsk żywiołowych czy wojen jest zniszczenie części potencjału produkcyjnego gospodarki, zwiększenie przestępczo-

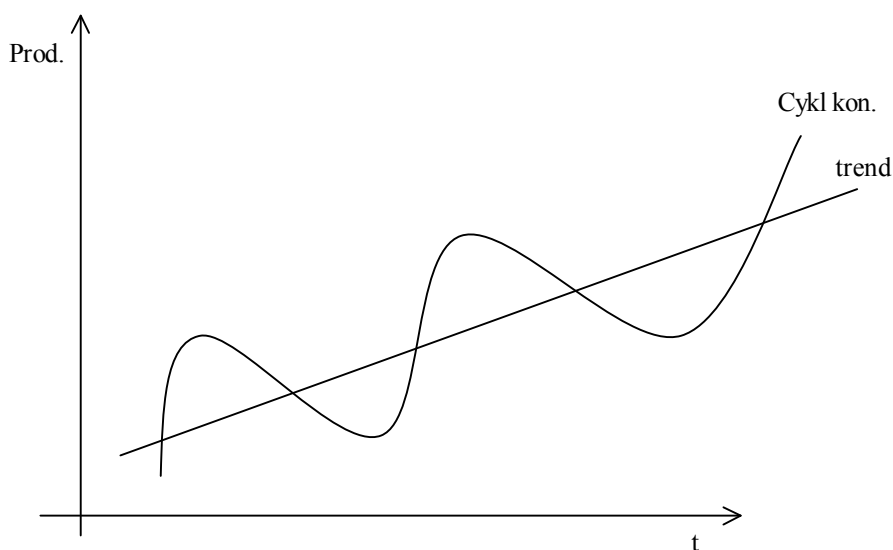
ści, brak poszanowania prawa, co powoduje spadek produkcji; natomiast wynalazki o charakterze ogólnogospodarczym umożliwiają lepsze wykorzystanie dostępnych czynników produkcji, a co za tym idzie, wzrost produkcji i PKB,

- d) **zmiany koniunkturalne**, cykliczne, powtarzające się co pewien czas, z określoną regularnością, według podobnego schematu.

Należy podkreślić, że przebieg zmian koniunkturalnych nie jest identyczny, co wiąże się ze zmiennymi warunkami gospodarczymi. Według A. Pigou wszystkie cykle pochodzą z tej samej rodziny, ale nie ma wśród nich bliźniąt¹.

Wahania koniunkturalne są ściśle powiązane ze zmianami długookresowymi, czyli trendami. **Cykl koniunkturalny to powtarzające się z określonym następstwem czasowym wzrosty i spadki aktywności gospodarczej, przejawiające się głównie w postaci zmian produkcji i zatrudnienia wokół długookresowych trendów.**

Rysunek 1. Cykl koniunkturalny

Źródło: *Podstawy makroekonomii*, red. Z. Dach, B. Szopa, PTE, Kraków 2004, s. 195.

Obserwacje zmian zachodzących w gospodarce rynkowej ujawniły wiele regularnie powtarzających się zjawisk, co dało podstawę do twierdzenia, że istnieje kilka rodzajów cykli koniunkturalnych. Można też przyjąć różne sposoby klasyfi-

¹ J. Raganiewicz, *Cykle koniunkturalne*, maszynopis powielony, Kraków 1995, s. 1.

kacji tychże cykli. Jeżeli za główne kryterium przyjmuje się czas trwania pełnego cyklu, wyróżnić można:

- a) **cykl Kondratiewa**,
- b) **cykl Juglara**,
- c) **cykl Kitchina**.

Cykl Kondratiewa – zwany jest inaczej cyklem długim. Oznacza pewne regularne tendencje w rozwoju gospodarczym (tak zwane długie fale), o średnim okresie trwania 50–60 lat. Nikołaj Kondratiew badał ruchy cen i zmiany stopy procentowej w USA, Francji, Wielkiej Brytanii i Niemczech w okresie 1790–1920 i wyodrębnił tu trzy długie cykle, a w każdym z nich fazę wzrostu i spadku (publikacja wyników badań w 1926 roku)². Wydłużenie tego okresu do czasów współczesnych pozwala przyjąć, że trzeci cykl trwał w fazie spadkowej do lat 1940–1945. Kolejny, czwarty cykl, według tej koncepcji, miałby mieć fazę wzrostu w okresie 1941–1946 do 1967–1970, a fazę spadku od początku lat siedemdziesiątych do mniej więcej lat 1997–2000. Obecnie zatem mielibyśmy do czynienia z początkiem fazy wzrostu piątego cyklu.

Należy zauważyć, że dane będące podstawą obserwacji cykli Kondratiewa są bardzo niepewne z uwagi na brak wiarygodnych źródeł statystycznych dla tak długich okresów (zwłaszcza te dotyczące początków badań). Dlatego nawet sam autor tej koncepcji był ostrożny we wnioskowaniu, twierdząc, że „istnienie długich fal o charakterze cyklicznym jest bardzo prawdopodobne”³.

Zdaniem Kondratiewa, przyczynami występowania zauważonych regularności były:

- 1) zmiany w technice produkcji,
- 2) wojny i rewolucje,
- 3) włączanie nowych krajów do gospodarki światowej,
- 4) odkrycie nowych kopalni złota.

Na pierwszy rzut oka te przyczyny całkowicie straciły aktualność. Jednakże należy wziąć pod uwagę kontekst historyczny i realia gospodarcze, w których prowadził swe badania Kondratiew. Był to okres burzliwych przemian gospodarczo-politycznych po pierwszej wojnie światowej. Dlatego należy jedynie dokonać pewnych modernizacji, by owe przyczyny okazały się ważne również dzisiaj. Na przykład:

² Podobnej pracy dokonano w Harvard University w Cambridge. Potwierdziła ona występowanie od XIII w. w Anglii i Wielkiej Brytanii długookresowych, wynoszących 54 lata, cykli cen pszenicy (*Nowa encyklopedia powszechna PWN*, PWN, Warszawa 1998, t. 1, s. 448).

³ Cyt. za J. Raganiewicz, *Cykle koniunkturalne*, *op. cit.*, s. 3.

Ad 1. Zmiany w technice produkcji nadal pozostają istotne. Tempo rozwoju nauki jest coraz szybsze, ale należy tutaj brać pod uwagę jedynie te wynalazki, których zastosowanie spowodowało istotną „rewolucję”, na przykład rozpowszechnienie się technologii informatycznych.

Ad 2. Wojny i rewolucje są także czynnikiem ważnym. To głównie na potrzeby wojenne powstaje większość wynalazków i usprawnień, adaptowanych później przez sektor cywilny (na przykład samoloty ponaddźwiękowe, łączność bezprzewodowa).

Ad 3. Włączanie nowych krajów do gospodarki światowej jest przyczyną, która poniekąd straciła rację bytu. W dzisiejszych czasach poza gospodarką światową pozostaje w zasadzie jedynie Korea Północna, a nie jest to aż tak wielki i zamożny kraj, by jego otwarcie wywołało znaczące przemiany kierunków przepływów strumieni handlowych. Powstające nowe państwa (na przykład Kosowo czy Abchazja) uczestniczyły już w gospodarce światowej jako części innych organizmów, a poza tym są zbyt małe i ubogie, by wywrzeć znaczący wpływ na światową gospodarkę. Ich powstanie ma głównie znaczenie polityczne.

Ad 4. W czasach, gdy Kondratiew przedstawiał wyniki swych badań, wiele krajów opierało wartość swej waluty na zasobach złota, które z tego powodu było wtedy ważnym surowcem. W dzisiejszych czasach można byłoby zamienić te słowa na stwierdzenie: odkrycie nowych złóż surowców strategicznych. Odnalezienie nowych zasobów ropy naftowej czy gazu ziemnego, na których opiera się dzisiejsza gospodarka, w znaczący sposób zmieniłoby układ sił politycznych i gospodarczych (można spekulować, co by było, gdyby okazało się, że Polska „pływa” na ropie naftowej...).

Teoria Kondratiewa, wyjaśniająca przyczyny występowania długich cykli, spotkała się z wieloma uwagami krytycznymi, jednakże wielu ekonomistów uznaje cykliczny charakter długookresowych wahań, choć wskazuje na inne przyczyny. Na przykład jeden z nich, francuski ekonomista Gaston Imbert, w pracy opublikowanej w 1956 roku potwierdził, za pomocą pogłębionej analizy statystycznej, istnienie trzech pierwszych długich cykli (tj. cykli Kondratiewa)⁴.

Zainteresowanie cyklem Kondratiewa przeżyło swój renesans w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych XX wieku.

Cykl Juglara – odkrywcą tego cyklu był Joseph Clement Juglar, który jako pierwszy przeanalizował ich powstanie i przebieg (publikacja w 1889 roku). Cykl ten zwany jest inaczej klasycznym lub głównym. W swej klasycznej formie (zob. dalej) występował dość regularnie od początku XIX wieku do II wojny światowej

⁴ *Ibidem.*

wej prawie jednocześnie we wszystkich krajach kapitalistycznych (dopiero po wojnie nastąpiło rozchwianie cyklu).

Okres jego trwania wynosi około 6–10 lat, średnio 8. Przyczyną są zmiany wyposażenia technicznego produkcji, czyli zmiany kapitału trwałego, które są dokonywane z pewną regularnością.

Istnienie tego rodzaju wahań potwierdziło wielu ekonomistów, między innymi Gustaw Cassel, Joseph Schumpeter czy Alvin Hansen⁵.

Cykl Kitchina – zwany inaczej cyklem mniejszym. Trwa około 3,5 roku. Dwaj Amerykanie, Joseph Kitchin i Leonard Crum, zauważyli w 1923 roku, że w USA pomiędzy dwoma kryzysami głównymi, występującymi zgodnie z cyklem Juglara, pojawiają się krótkie i słabiej widoczne fazy ekspansji i regresji, trwające w sumie około 40 miesięcy. Do II wojny światowej zaobserwowano je tylko w USA (nie wykryto ich w krajach europejskich być może ze względu na mniej precyzyjne dane statystyczne).

Przyczyną występowania cykli Kitchina są zmiany zapasów, a szerzej biorąc zmiany w kapitale obrotowym⁶.

Opisane wyżej cykle obejmują całą gospodarkę. Oprócz nich w literaturze przedmiotu wyróżnia się szereg innych wahań dotyczących jedynie poszczególnych dziedzin. Jako przykład można podać cykl budowlany (około 20 lat) czy cykle rolnicze (na przykład świński – 3–4 lata, dotyczący produkcji trzody chlewnej, kawy – 16 lat czy bawełny amerykańskiej – 2 lata)⁷.

1.2. Charakterystyka cykli koniunkturalnych

Jak już wspomniano, nie ma dwóch cykli, które przebiegałyby identycznie. Zwłaszcza po II wojnie światowej nastąpiła znacząca deformacja. Wciąż jednak można wyodrębnić pewne elementy, które decydują o jego charakterystyce. Są to:

- 1) punkty zwrotne,
- 2) czas trwania,
- 3) fazy cyklu,
- 4) amplituda wahań wokół linii trendu.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*, s. 4 i *Podstawy makroekonomii*, red. Z. Dach, B. Szopa, PTE, Kraków 2004, s. 194.

⁷ *Podstawy makroekonomii, op. cit.*, s. 194.

Ad 1. W każdym cyklu można wyróżnić dwa etapy: wzrost i spadek (bezwzględny lub względny) aktywności gospodarczej, który mierzy się najczęściej zmianami poziomu PKB. Pomiedzy tymi etapami występują punkty zwrotne koniunktury, w których aktywność gospodarcza zmienia kierunek. Można wyróżnić dwa rodzaje punktów zwrotnych: górny i dolny. W **punkcie górnym** gospodarka osiąga największą wielkość produkcji w danym cyklu. Jednocześnie rozpoczyna się spadek, aż do osiągnięcia **punktu dolnego**, który odpowiada najniższemu poziomowi produkcji w danym cyklu, kończącego fazę spadkową i oznaczającego początek jej wzrostu.

Ad 2. Wyznaczenie największego i najmniejszego poziomu produkcji umożliwia pomiar czasu trwania cyklu. Pełny cykl to okres między dwoma kolejnymi punktami dolnymi lub górnymi. Czas trwania cyklu może być różny, w zależności od wywołujących go przyczyn, co zostało opisane wcześniej.

Ad 3. Fazy cyklu to okresy występujące między punktami zwrotnymi.

Istnieje wiele koncepcji periodyzacji, to jest nazwania i oznaczenia faz cyklu. W dużej mierze wynika to z faktu, iż sama zewnętrzna postać cyklu ulegała zmianie. Główne różnice między nimi wiążą się z liczbą faz i ich nazewnictwem.

W klasycznym cyklu, który można zobrazować jako sinusoidę (patrz rys. 1), wyróżnia się cztery podstawowe fazy:

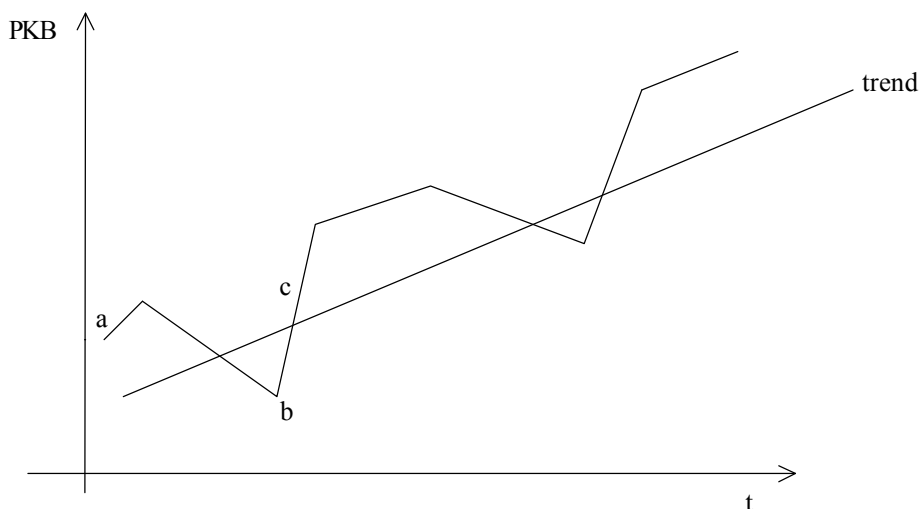
- a) **Kryzys** jest to gwałtowne załamanie gospodarki, powstałe na skutek pojawienia się dysproporcji między globalną podażą a globalnym popytem. Przejawia się ono spadkiem podstawowych wskaźników gospodarczych wywołanym przez wzrost zapasów wyrobów gotowych, za którym nie nadąża efektywny popyt. Przyczyną powstania kryzysu jest zatem nadprodukcja, przy czym należy zauważyć, iż jest ona względna, czyli dotyczy tylko efektywnego popytu, a nie rzeczywistych potrzeb społeczeństwa.
- b) **Depresja**, inaczej zastój. W tej fazie, będącej dnem kryzysu, dochodzi do ograniczenia produkcji i względnej stabilizacji gospodarki. Wobec trudności sprzedaży spadają zyski przedsiębiorstw, wiele z nich bankrutuje, a pozostałe starają się obniżyć koszty produkcji, obniżając płace i starając się podnieść wydajność pracy. Następuje ograniczenie akcji kredytowej banków, co pociąga za sobą spadek stopy procentowej. Dno kryzysu charakteryzuje się najczęściej stabilizacją lub spadkiem cen.
- c) **Ożywienie** jest to wyjście z kryzysu i depresji. Następuje wzrost produkcji i konsumpcji, maleje bezrobocie, rosną płace i ceny. Dochodzi do odnowy aparatu wytwórczego, gdyż przedsiębiorcy inwestują, rozbudowując zakłady, co przekłada się na zatrudnienie i konsumpcję. Zwiększenie produkcji wiąże się też z unowocześnieniem gospodarki, rośnie wydajność pracy, a koszty produkcji maleją. Relacje cenowo-kosztowe ulegają poprawie, powodując

wzrost zysków. Atmosfera optymizmu przenosi się na rynek papierów wartościowych, gdzie rosną kursy akcji i obligacji.

- d) **Rozkwit** jest fazą, w której skutkiem intensywnego inwestowania następuje wzrost produkcji i zatrudnienia, ale już w wolniejszym tempie. Przedsiębiorstwa osiągają często maksimum możliwości wytwórczych, przez co produkcja często przewyższa tę sprzed kryzysu. Inwestycje i konsumpcja osiągają swój najwyższy poziom, przestając rosnać, prowadzą do powstania dysproporcji pomiędzy globalną podażą a globalnym popytem, co powoduje kolejny kryzys⁸.

Jak wcześniej wspomniano, po drugiej wojnie światowej cykl koniunkturalny uległ deformacji. Ma to także przełożenie na jego strukturę fazową. Obecnie wyróżnia się trzy, a niekiedy tylko dwie fazy cyklu. Zmianie uległy także ich nazwy. W przypadku cyklu trójfazowego występują stabilizacja, depresja i ożywienie, natomiast przy dwóch fazach mamy do czynienia z ożywieniem i recesją.

Rysunek 2. Cykl trójfazowy

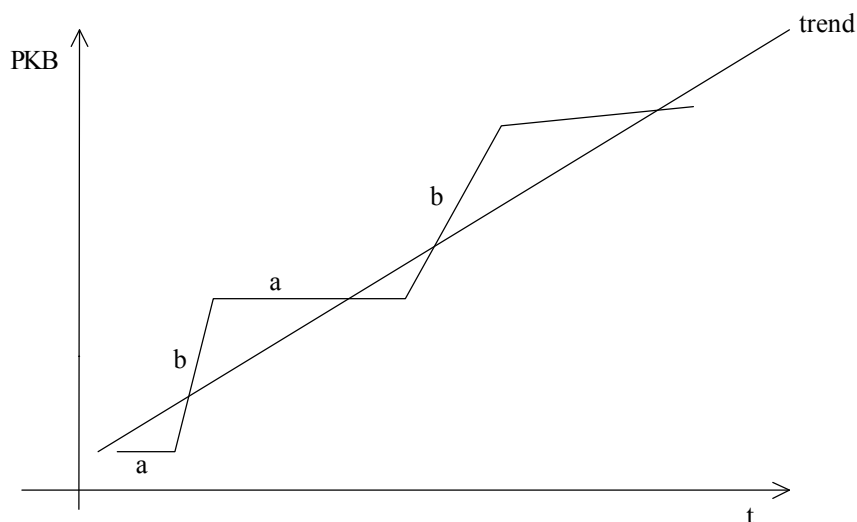

Źródło: opracowanie własne.

Cechą charakterystyczną cyklu po II wojnie światowej jest niewystępowanie gwałtownych załamań gospodarczych oraz niemal całkowity brak bezwzględnych spadków PKB.

⁸ *Ibidem*, s. 194–195 i J. Raganiewicz, *Cykle koniunkturalne*, *op. cit.*, s. 5.

Rysunek 3. Cykl dwufazowy

Źródło: opracowanie własne.

Ad 4. Amplituda wahań to rozpiętość pomiędzy górnym i dolnym punktem zwrotnym określająca wielkość zmian gospodarczych głównie produkcji. Jak już wspomniano, deformacja cyklu objęła także jego spłaszczenie, to jest zmniejszenie amplitudy odchylenia od linii trendu. Okresy ekspansji i recesji przybrały postać przyspieszonego lub zwolnionego tempa rozwoju gospodarczego, a jedynie z rzadka zdarzały się absolutne spadki aktywności gospodarczej.

1.3. Historia kryzysów gospodarczych

1.3.1. Kryzysy gospodarcze na przełomie XIX i XX wieku

Zmiany aktywności gospodarczej są ściśle powiązane z rozwojem gospodarczym na całej przestrzeni dziejów, jednak z uwagi na ich powolne tempo w najdawniejszych czasach i stosunkowo niewielkie powiązania między poszczególnymi krajami, właściwie aż do okresu rewolucji technicznej, nie są one brane pod uwagę przy badaniach cykli koniunkturalnych obejmujących gospodarkę światową (niepoślednią rolę odgrywa tu również mała ilość i niedokładność źródeł). W okresie przedprzemysłowym kryzysy występowały głównie na skutek nieurodzajów, chorób czy wojen i z reguły miały charakter lokalny. Za początek badań cyklicznego rozwoju gospodarki w skali globalnej przyjmuje się wiek XIX.

Pierwsze załamanie aktywności gospodarczej, które można określić jako rozpoczynające historię koniunkturalnego rozwoju gospodarczego, miało miejsce w Wielkiej Brytanii w 1819 roku i dotyczyło przemysłu lekkiego, a powiązane było z mechanizacją tej dziedziny gospodarki, zwiększeniem wytwarzania i wynikłą z tego nadprodukcją⁹, z którą ówczesny rynek nie potrafił sobie poradzić. Produkty wytwarzane maszynowo były tańsze, ale mechanizacja oznaczała zmniejszenie zatrudnienia, co powodowało strajki, niszczenie maszyn oraz, z uwagi na spadek dochodów dużej części społeczeństwa, niemożność sprzedaży całej produkcji. To właśnie było przyczyną pierwszego zaobserwowanego kryzysu.

Rewolucja przemysłowa przyniosła coraz szersze zastosowanie maszyn, obejmując swym zasięgiem wszystkie gałęzie gospodarki i coraz większą ilość krajów. Oprócz tego rozwijała się szeroko rozumiana komunikacja i kontakty gospodarcze między krajami, co wiązało się nie tylko z szybszym przepływem nowości technicznych, ale także z rozprzestrzenianiem się zjawisk negatywnych. Skutki nie dały na siebie długo czekać. Już w 1825 roku w Anglii wystąpił kryzys obejmujący wszystkie dziedziny gospodarki, który szybko rozprzestrzenił się na inne kraje powiązane z nią wymianą handlową. Wywołała go dobra koniunktura gospodarcza poprzednich lat, związana z otwarciem rynków europejskich dla przemysłu angielskiego po zakończeniu wojen napoleońskich.

Kolejne kryzysy (w latach 1836 i 1847) obejmowały swym zasięgiem, oprócz Wielkiej Brytanii, takie kraje, jak Stany Zjednoczone i Francję. Ich podłożem były nadmierne inwestycje związane z budową kolei.

Pierwszym załamaniem o zasięgu światowym był kryzys z 1857 roku obejmujący Włochy, Rosję, Wielką Brytanię, Francję, Niemcy, Szwecję, Danię, Austrię, Hiszpanię, Belgię, Holandię, USA i niektóre kraje Ameryki Łacińskiej. Spadek cen wystąpił nie tylko w przemyśle, ale także w rolnictwie, dotychczas mniej narażonym na wahania koniunkturalne¹⁰.

Początkowo wahania cykliczne występowały średnio co dziesięć lat. W 1866 roku miało miejsce kolejne załamanie o nieco łagodniejszym przebiegu, ale już następne, z 1873 roku, było najgłębsze i najdłuższe z dotychczasowych. Rozpoczęło się ono w Stanach Zjednoczonych i od tej pory właśnie do tego kraju przeniosło się z Europy epicentrum wstrząsów rozwoju koniunkturalnego¹¹. Następnie załamanie ogarnęło Niemcy, a najpóźniej Wielką Brytanię (1878 r.)¹². Charakteryzowało się tym, iż, mimo ożywienia w przemyśle, nie wzrosły ceny artykułów rolnych.

⁹ *Podstawy makroekonomii, op. cit.*, s. 201.

¹⁰ *Nowa encyklopedia powszechna PWN, op. cit.*, t. 3, s. 587.

¹¹ J. Raganiewicz, *Cykle koniunkturalne, op. cit.*, s. 1–2.

¹² *Nowa encyklopedia powszechna PWN, op. cit.*, t. 3, s. 587.

Kryzys ten przyspieszył daleko idące zmiany struktury w gospodarce (na które miała też wpływ druga rewolucja przemysłowa), takie jak:

- a) upadek wielu drobnych firm i umocnienie się wielkich przedsiębiorstw, najczęściej przybierających postać spółek akcyjnych, oraz grup finansowych,
- b) kryzys agrarny związany między innymi z importem tanich artykułów rolnych z krajów pozaeuropejskich, takich jak amerykańskie zboże, argentyńskie mięso czy australijska wełna (kryzys ten spowodował intensyfikację rolnictwa w zachodniej Europie, polegającą między innymi na odejściu od dominacji uprawy zbóż na rzecz hodowli).

Pod koniec XIX wieku nastąpiło pewne przyspieszenie cyklu. Kolejne załamania przypadły na lata 1882, 1890, 1900–1904. Ten ostatni cykl zaczął się w dość zacofanej gospodarczo Rosji, ale odczuły go wszystkie ówczesne kraje przemysłowe. Najłagodniejszy przebieg miał w Niemczech, zaś w szybko rozwijającej się Japonii ogólna produkcja przemysłowa wprawdzie spadła, ale poważnie zaznaczył się jej wzrost w przemyśle ciężkim. We wszystkich krajach spadło zatrudnienie, czego skutkiem były między innymi ruchy robotnicze i rewolucja 1905 roku.

Kryzys z lat 1900–1904 przyczynił się także do rozwoju monopolu, ponieważ tylko one okazały się wystarczająco silne, by przetrwać zaburzenia rynkowe i miały wystarczające środki na wdrażanie innowacji. Ożywienie gospodarcze następowało powoli i wiązało się z nowymi inwestycjami, które podejmowano w celu dorównania konkurencji.

Początki kolejnego załamania widoczne były już w 1906 roku, gdy zaczęto uruchamiać nowe zakłady. Jego skutki szczególnie dotknęły USA i Wielką Brytanię. Następne kryzysy miały miejsce w latach 1913–1914, 1920–1921, 1929–1933 i 1937–1938. Poniższa tabela pokazuje, jak zmieniła się produkcja przemysłowa w okresie międzywojennym w najbardziej gospodarczo rozwiniętych krajach świata.

Tabela 1. Miejsce wybranych państw w światowej produkcji przemysłowej w latach 1913–1938

Rok	USA	Niemcy	Wielka Brytania	Francja	Japonia	Włochy	Rosja
1913	1	2	3	4	8*	6	5
1919–1920	1	2	3	4	–	–	–
1925–1929	1	2	3	4	7	6	5
1932	1	4	3	5	6	7	2
1936–1938	1	3	4	5	6	7**	2

* na siódmym miejscu Belgia, ** na ósmym miejscu Kanada.

Źródło: J. Prokopczuk, *Historia powszechna 1871–1939*, WSiP, Warszawa 1984, s. 314.

Kryzysy na początku XX wieku następowały częściej niż poprzednio. Przyczyniały się nie tylko do zmian strukturalnych w gospodarce, ale także skłaniały do stosowania nowych rozwiązań w polityce ekonomicznej. Rządy wielu krajów odchodziły od idei gospodarki liberalnej na rzecz interwencjonizmu i protekcjonizmu. Po I wojnie światowej produkcja malała na całym świecie aż do 1919 roku, co było wynikiem przestawiania gospodarki z produkcji wojennej na pokojową. W 1920 roku rozpoczął się wzrost, przerwany krótkim kryzysem, po którym w 1922 roku gospodarka światowa weszła w okres długotrwałej poprawy koniunktury, przerwany dopiero jesienią 1929 roku.

1.3.2. Wielki Kryzys i okres przed II wojną światową

W historii gospodarczej szczególne miejsce zajmuje kryzys z lat 1929–1933, nazwany Wielkim Kryzysem. Rozpoczął się od krachu na giełdzie nowojorskiej 29 października 1929 roku (tzw. czarny wtorek). Dotknął on wszystkie kraje i dziedziny gospodarki z niespotykaną dotychczas intensywnością. Charakteryzował go bardzo głęboki i długotrwały spadek produkcji przemysłowej, masowe bezrobocie, spadek dochodów ludności oraz dalekosiężne skutki polityczne.

Tabela 2. Wybrane skutki Wielkiego Kryzysu w niektórych krajach (lata 1929–1934)

Kraj	Bezrobocie w tys.						Spadek produkcji przemysłowej* w %
	1929	1930	1931	1932	1933	1934	
							11,4
Anglia	1262	1991	2717	2829	2567	2171	40,8
Niemcy	1899	3076	4520	5575	4084	2718	37
Polska	129	227	300	256	250	342**	25,6
Francja	10	14	75	308	308	376**	42
Kanada	107	341	442	639	646	521	44,7
USA	1550	4340	8020	12060	12830	11140	–
Japonia	–	369	423	486	409	373	–
Ogółem kraje uprzemysłowione	–	19100	34500	41800	–	–	

* w 1932 r. w stosunku do 1929 r., ** w następnych latach bezrobocie rosło.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: J. Prokopczuk, *Historia powszechna 1871–1939, op. cit.*, s. 315 oraz D. H. Aldcroft, *The European Economy. 1914–1990*, Routledge, London 1993, s. 64.

Jak wynika z powyższej tabeli, bezrobocie rosło w ogromnym tempie. Odsetek osób bez pracy był niezwykle duży – na przykład w 1932 roku w USA stanowił on ponad 25% siły roboczej, podobnie było w Anglii; w Niemczech odsetek ten przekroczył poziom 30%, a w Polsce 36%¹³. Podobnie katastrofalne skutki kryzys przyniósł dla produkcji przemysłowej. Produkcja najsilniej spadła w obu Amerykach, a najsłabiej w Azji, co było wynikiem koniunktury wojennej związanej z inwazją Japonii na kontynent azjatycki. Znacznie bardziej niż produkcja dóbr konsumpcyjnych zmniejszyło się wytwarzanie dóbr inwestycyjnych mających podstawowe znaczenie dla rozwoju gospodarczego.

Rozprzestrzenienie się kryzysu na cały świat w tak ogromnej skali było między innymi skutkiem rozwiniętego handlu międzynarodowego. W wyniku kurczenia się popytu handel ten przenosił zakłócenia z kraju do kraju.

Przebieg Wielkiego Kryzysu i czas jego trwania zależały także od stopnia rozwoju gospodarczego. Na ogół bardziej dotkliwie odczuły go kraje przemysłowe niż rolnicze¹⁴. Pod tym względem Polska, gdzie załamanie było wyjątkowo dotkliwe, stanowiła wyjątek. W tych krajach, gdzie dominował przemysł, spadły produkcja i zatrudnienie, zaś w krajach rolniczych głównym objawem zaburzeń był spadek cen, co wynikało z odmiennej reakcji przedsiębiorstw i gospodarstw rolnych na kurczenie się popytu i obniżkę cen sprzedaży. Przedsiębiorstwa musiały zmniejszać produkcję, gdyż nie były w stanie pokryć jej kosztów, zaś gospodarstwa rolne, które nie liczyły kosztu rodzinnej siły roboczej, aby zrównoważyć swe dochody – malejące na skutek spadku cen – zwiększały produkcję, co powodowało dalsze obniżki ceny w wyniku nadmiernej podaży.

W krajach przemysłowych spadek produkcji i zatrudnienia pogłębiany był także przez porozumienia monopolistyczne zawierane również w skali międzynarodowej. Przedsiębiorstwa z tych samych gałęzi łączyły się, zamykano najmniej rentowne zakłady i ograniczano produkcję po to, by utrzymać wysokie ceny. Tego rodzaju praktyki były niekiedy popierane przez rządy państw w celu zwiększenia eksportu i poprawy salda bilansu płatniczego. Dla danej gospodarki narodowej było to korzystne, ale przyczyniało się do pogłębiania kryzysu w skali światowej. Na załamanie popytu przedsiębiorcy żywiołowo reagowali, ograniczając produkcję i często zwalnając pracowników. Bezrobocie rosło szybciej niż spadała produkcja, co oznaczało dużo szybszą obniżkę popytu i pogłębienie kryzysu. Drugim skutkiem tych zmian była modernizacja zakładów, co w dłuższej perspektywie, przez wzrost inwestycji, przyczyniło się do ożywienia gospodarczego.

¹³ *Podstawy makroekonomii, op. cit.*, s. 202–203.

¹⁴ *Nowa encyklopedia powszechna PWN, op. cit.*, s. 588.

W pierwszych latach Wielkiego Kryzysu, gdy rządy innych państw odpowiadały na załamanie gospodarcze zwiększoną aktywnością w dziedzinie polityki gospodarczej, Polska przyjęła inną strategię. Zamiast podjęcia energicznych działań stabilizujących, rząd ogłosił program „przystosowania” się do kryzysu. W ówczesnych władzach brakowało zdolnych polityków gospodarczych. Największą indywidualność, inżyniera E. Kwiatkowskiego, J. Piłsudski odsunął od udziału w rządzie w 1930 roku, wykazując lekceważenie dla jego teorii ekonomicznej. U progu załamania rząd słuchał raczej głosu profesora A. Krzyżanowskiego uważającego kryzys za przejściowe pogorszenie koniunktury. Nie wzięto w ogóle pod uwagę poglądów wybitnego ekonomisty, profesora M. Kaleckiego¹⁵.

Rezultatem załamania produkcji i wymiany międzynarodowej były kryzysy systemów walutowych, bankowości i skarbowości państwowej. Poszczególne kraje, wobec zagrożenia bilansu płatniczego, odchodziły od systemu waluty złotej. Zawieszenie płatności zagranicznych w złocie przyniosło załamanie gospodarki kolejnych krajów. Systemy bankowe przeżywały kryzys na skutek trudności przedsiębiorstw ze spłatą kredytów. Budżety poszczególnych państw odczuwały dotkliwy spadek dochodów przy braku możliwości odpowiedniego zmniejszenia wydatków. Tymczasem Polska przez długi czas utrzymywała paritet złota w oparciu o teorię stałości kursu pieniądza sformułowaną przez I. Matuszewskiego. Wywołało to stały wzrost wartości złotego (w 1935 roku osiągnął wartość 3,5 zł za USD), co spowodowało spłatę zadłużenia kraju w pełnowartościowej walucie. Ponieważ jednocześnie utrzymywano liberalizm dewizowy umożliwiający swobodny wywóz dewiz i złota, w latach kryzysu odpłynęły z Polski kapitały zagraniczne w wysokości 2,6 mld zł, to jest większe niż wynosił roczny budżet państwa¹⁶. Małał udział Polski w światowych zapasach złota, spadały zasoby Banku Polskiego. W ślad za tym szło ograniczenie obiegu pieniądza, utrudniając funkcjonowanie rynku wewnętrznego, systemu kredytowego itp.

Dopiero w trzecim roku załamania gospodarczego rząd zaczął myśleć o kompleksowym planie walki z kryzysem. W październiku 1932 roku przyjęto program mający zapewnić wzrost opłacalności produkcji rolnej (w Polsce występowało duże przeludnienie agrarne, co wobec zahamowania tradycyjnych możliwości emigracji zarobkowej – gdyż kraje przyjmujące, na przykład Stany Zjednoczone, ograniczyły kwoty imigracyjne, tzn. ilość przyjmowanych osób – ludność pozostawała

¹⁵ M. Eckert, *Historia polityczna Polski lat 1918–1939*, WSiP, Warszawa 1988, s. 121. Kalecki twierdził, że zasadniczą rolę w kształtowaniu efektywnego popytu odgrywają wydatki inwestycyjne. Ich wahania są przyczyną zmian cyklicznych. Podobnie zakładał J. M. Keynes.

¹⁶ *Ibidem*.

w kraju, powodując wzrost bezrobocia). Zakładał on obniżenie cen artykułów przemysłowych, zwiększenie zatrudnienia (przez szeroko zakrojony program robót publicznych) oraz aktywizację eksportu. Ostatecznie dopiero w 1939 roku Polska osiągnęła poziom produkcji sprzed 1929 roku.

Okres przed II wojną światową można podsumować następująco: podstawową cechą załamań cyklicznych było wówczas stosunkowo długotrwałe, bezwzględne obniżenie aktywności gospodarczej charakteryzujące się bezwzględnym spadkiem produkcji przemysłowej, dochodów i cen oraz wzrostem bezrobocia i liczby bankructw. Jednak niezależnie od tych wahań ogólny trend rozwojowy był rosnący.

1.3.3. Cykliczne wahania aktywności gospodarczej po II wojnie światowej

Charakterystyczną cechą okresu po II wojnie światowej jest to, iż ogólny poziom aktywności gospodarczej tylko w nielicznych krajach i tylko w niektórych latach wykazywał absolutny spadek. Nadal kryzysy miały charakter światowy, ale, z uwagi na polityczny podział, widoczne były przeważnie w krajach kapitalistycznych. Pierwsza recesja wystąpiła w latach 1948–1949 w Ameryce Północnej. Kolejne, obejmujące swym zasięgiem także Europę Zachodnią (aczkolwiek ich intensywność była mniejsza niż w USA), miały miejsce w latach 1952–1954, 1957–1958, 1960–1962, 1967–1969 i 1970–1971.

Lata pięćdziesiąte zapoczątkowały długotrwały wzrost gospodarczy zahamowany dopiero pod koniec lat sześćdziesiątych. Rozwój ten miał szereg przyczyn: odbudowa zniszczeń wojennych w zachodniej Europie, dająca przedsiębiorstwom duże możliwości inwestycyjne, zmiana stosunków politycznych i układu sił na arenie międzynarodowej, likwidacja systemu kolonialnego, postęp techniczny. Nastąpiła także deformacja cyklu, przejawiająca się w pewnych opóźnieniach czasowych między różnymi częściami świata, co zapewne było wynikiem interwencji państwa w gospodarce.

Lata siedemdziesiąte to okres ponownej synchronizacji wahań. Nastąpiło to pod wpływem wzrostu współzależności gospodarek (na skutek liberalizacji wymiany handlowej, przepływów kapitałowych, stopniowej integracji gospodarczej). Ten okres charakteryzują powtarzające się recesje, które pod koniec dekady przeszły w stagnację. Charakter tych zjawisk był jednak zupełnie inny niż w latach trzydziestych. Na ich przebieg w znaczący sposób wpłynęła spirala inflacyjna wywołana skutkami załamania międzynarodowego systemu walutowego (opartego na zasadzie stałości kursów walutowych) w 1971 roku oraz tak zwane szoki naftowe, czyli duże podwyżki cen ropy naftowej (głównie w latach 1973 i 1979–1980), które w latach 1980–1982 spowodowały kolejny

znaczący kryzys. Cechami charakterystycznymi tego okresu były: wzrost cen oraz bezrobocia i spadek produkcji – stagnacji gospodarczej towarzyszyła inflacja. Zjawisko to określono nowym terminem – **stagflacja**. Z kolei występowanie inflacji w okresie recesji gospodarczej, będące nowym zjawiskiem, nazywano **slumpflacją**.

Lata osiemdziesiąte, poczynając od końca 1982 roku, to okres nieprzerwanej ekspansji gospodarczej krajów wysoko rozwiniętych. Ożywienie rozpoczęło się w USA, następnie przeniosło, za pośrednictwem wymiany handlowej, na głównych partnerów, to jest Kanadę, Japonię i kraje Dalekiego Wschodu, w mniejszym stopniu kraje Europy Zachodniej. Okresowi prosperity nie zaszkodził nawet krach giełdowy w październiku 1987 roku. Pomyślny rozwój trwał do końca 1990 roku. Prawdopodobnie tak długi czas rozkwitu gospodarki USA zawdzięczały zastosowaniu założeń teorii monetarnej Milтона Friedmana zakładającej ograniczenie wydatków państwa na cele socjalne i spadek deficytu budżetowego oraz pobudzenie aktywności przedsiębiorczości i zwiększenia inwestycji, między innymi przez obniżenie podatków (generalnie zmniejsza się rola państwa w gospodarce)¹⁷.

Recesja gospodarcza, która nastąpiła po tym czasie, trwała do 1992 roku. Ożywienie gospodarcze znów rozpoczęło się w USA i było skutkiem między innymi wojny w Zatoce Perskiej. Odbudowa Kuwejtu przez firmy zagraniczne przyspieszyła odbudowę gospodarczą krajów zachodnich.

Kolejne załamanie koniunktury przyniósł rok 1998. Siłą tego kryzysu pogłębiło nałożenie się kryzysów na rynkach finansowych Azji Wschodniej, Rosji i Brazylii, związanych z przepływami kapitałowymi, osłabiającymi dodatkowo gospodarkę. Przełożyły się one między innymi na zmniejszenie dynamiki wymiany międzynarodowej. Skutki tego kryzysu dotknęły także Polskę, gdyż zmniejszył się popyt na rynkach unijnych, co oznaczało spadek polskiego eksportu oraz nasilenie konkurencji. Paradoksalnie w dłuższym okresie wyszło to na dobre naszemu krajowi, gdyż wymusiło poprawę konkurencyjności polskich wyrobów¹⁸.

Początek nowego tysiąclecia zbiegł się z poprawą koniunktury na świecie. Nie zaszkodziły temu zbyt ataki terrorystyczne, które jednak pośrednio wywarły swój wpływ na cykl koniunkturalny – zaangażowanie militarne USA w Afganistanie i Iraku pogłębiło deficyt budżetowy w tym kraju i spowodowało deprecjację dolara, co, w połączeniu z wysokimi cenami ropy naftowej i problemami na rynku nieruchomości (spadek możliwości spłaty kredytów hipotecznych

¹⁷ *Podstawy makroekonomii, op. cit.*, s. 205.

¹⁸ E. Szymanik, *Konkurencyjność eksportu na przykładzie wymiany Polski z krajami Unii Europejskiej*, Krakowskie Towarzystwo Edukacyjne – Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2004, s. 138 i nast.

i przejmowanie domów przez banki), spowodowało w 2007 roku kolejną falę spowolnienia rozwoju gospodarczego przenoszącą się na kraje powiązane z gospodarką amerykańską, w tym Polskę.

Współcześnie na skutek rozwoju powiązań gospodarczych między krajami obserwuje się ponowną synchronizację cyklu. Pojawiły się też pewne różnice w stosunku do poprzednich okresów. Obecnie nie jest istotne, czy zmiana poziomu PKB ma charakter absolutny, czy względny; ważna jest siła tej zmiany. Zmienił się czas trwania cyklu (2–9 lat, średnio około 3–5 lat), a także liczba jego faz i amplituda wahań¹⁹.

¹⁹ B. Kieniewicz, U. Lorenowicz, *Przyczyny wahań koniunkturalnych w gospodarce i ich stabilizowanie*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków 2003, s. 6–7.

2. Główne punkty widzenia przyczyn występowania i sposobów przeciwdziałania cyklom koniunkturalnym

Zaobserwowanie istnienia cyklicznych wahań rozwoju gospodarczego stanowiło impuls do podjęcia prób wyjaśnienia tego zjawiska, a w szczególności znalezienia jego przyczyn. Zaowocowało to powstaniem wielu teorii cyklu koniunkturalnego. Od początku w dorobku teoretycznym nauki dały się zauważyć dwa nurty. Z jednej strony dowodzono, że niemożliwe jest wystąpienie powszechnych kryzysów nadprodukcji i wskazywano na przypadkowy charakter zakłóceń, a z drugiej – uzasadniano nieuchronność występowania kryzysów.

Przedstawiciele ekonomii klasycznej (a później neoklasycy) niemal powszechnie przyjmowali słusność prawa rynków Saya (1803 r.). Według tego prawa sama produkcja stwarza swój własny strumień popytu, gdyż producenci, oferując dodatkowe produkty, z reguły zwiększają popyt na czynniki wytwórcze, w tym pracę. Dochody za nią otrzymywane pracownicy mieli w całości przeznaczać na zakup innych towarów, wydając tyle, ile zarabiają. Oznaczało to, że ogólna nadprodukcja jest niemożliwa, a harmonijny rozwój gospodarki zapewniony.

Prawo Saya zawierało jednak błąd, co w dotkliwy sposób pokazał kryzys lat trzydziestych ubiegłego wieku. Błąd ten polegał na utożsamianiu dochodów powstających w procesie wytwórczym z efektywnym popytem, co wynikało z przyjęcia giętkości cen, płac i stopy procentowej zapewniających zmiany **struktury** popytu globalnego (zwiększenie inwestycji), ale nie faktyczny długotrwały spadek popytu i bezrobocie przymusowe (patrz dalej). Prawo to miało także swych przeciwników: J. C. Sismonde de Sismondiego, T. R. Malthusa czy K. Marksa. Ostateczny cios zadał mu J. M. Keynes, stwierdzając cykliczność rozwoju gospodarczego.

Współcześnie uczeni powszechnie przyjmują istnienie cykli koniunkturalnych. Różnice poglądów dotyczą głównie przyczyn cykliczności. Teorie cyklu koniunkturalnego można zatem z tego punktu widzenia podzielić ogólnie na dwie grupy:

egzo- i endogeniczne. Oprócz tego wyróżnione zostały jeszcze dwie inne grupy teorii: realnego cyklu i szkoły austriackiej. Pierwsza grupa jest ważna z powodu okresowych nawrotów jej popularności wśród ekonomistów, druga – została przedstawiona z powodu szerokiego podejścia do przyczyn występowania cykli podkreślającego rolę ułomności rynkowych.

2.1. Teorie egzogeniczne

Według zwolenników teorii egzogenicznych cykl koniunkturalny wynika z relacji zjawisk zewnętrznych w stosunku do gospodarki. Jako ciekawostkę można tu podać teorię meteorologiczną, którą sformułował W. S. Jevons. Jego zdaniem podstawowym czynnikiem, wyznaczającym koniunkturalny rytm życia gospodarki, są zmiany meteorologiczne stanowiące przyczynę zmian wielkości produkcji rolnej, do których z kolei musi przystosować się cała gospodarka. Według Jevonsa głównym elementem stymulującym rytm zmienności meteorologicznej, a zatem pośrednio rytm życia gospodarczego, są zmiany aktywności atmosferycznej słońca przejawiające się w zjawisku tak zwanych plam słonecznych¹. Być może do takich wniosków badacz ten doszedł, obserwując zmiany w gospodarce zachodzące zgodnie z cyklem Juglara, gdyż, jak wiadomo, cykl słoneczny trwa około 11 lat (ale może być krótszy), co w przybliżeniu pokrywa się z przebiegiem cyklu klasycznego.

Innym przykładem teorii egzogenicznych jest przeżywająca swój renesans w połowie lat siedemdziesiątych XX wieku teoria cyklu politycznego (między innymi Nordhaus, Lindbeck)². Według niej główną przyczyną wahań koniunkturalnych są zwroty w polityce ekonomicznej. Teorię tę sformułował w 1943 roku M. Kalecki. Dowodził on, że w systemie kapitalistycznym nie uda się zapewnić pełnego zatrudnienia w gospodarce w długim okresie, a wszelkie próby eliminacji cyklu koniunkturalnego – przez prowadzenie ekspansywnej polityki popytowej i stworzenie państwa opiekuńczego – obrócą się przeciwko społeczeństwu, gdyż na skutek usunięcia zagrożenia bezrobociem spadnie dyscyplina wśród pracowników i obniży się wydajność pracy. Rezultatem będzie inflacja i konieczność stosowania restrykcyjnej polityki, która stanie się przyczyną powstania cyklu politycznego.

Nordhaus podszedł do tego zagadnienia w inny sposób. Uznał, że cykl polityczny nie jest skutkiem ubocznym działań nastawionych na osiągnięcie innych

¹ J. Raganiewicz, *Cykle koniunkturalne*, op. cit., s. 7.

² N. Acocella, *Zasady polityki gospodarczej*, tłum. A. Wojtyna i in., PWN, Warszawa 2002, s. 244–247.

celów, lecz świadomym działaniem polityków chcących utrzymać się przy władzy w następnych wyborach. Aby zwiększyć swe szanse na początku kadencji rząd stosuje restrykcyjną politykę fiskalną i monetarną, świadomie doprowadzając do kryzysu. Następnie, w okresie przedwyborczym, wprowadza środki polityki łagodnej, pobudzając ożywienie gospodarcze. Na podstawie wzrostu produkcji wyborcy sądzą, że rząd opanował kryzys i udzielają mu poparcia na następną kadencję.

Teoria ta wywołuje pewne zastrzeżenia. Przede wszystkim w długim okresie wywoływałaby długotrwały wzrost inflacji kosztem spadku bezrobocia w okresie przedwyborczym. Wprawdzie niektóre założenia brzmią wiarygodnie (na przykład myśl, że politycy dążą do reelekcji, oraz fakt, że wyniki głosowania są uzależnione od sytuacji gospodarczej w okresie wyborów), ale już mniej przekonuje argument, że politycy są zawsze w stanie sterować w dogodny dla siebie sposób krótkookresowymi zmianami gospodarczymi – na przykład nie jest to możliwe w małej, otwartej gospodarce (jak Malta) w okresie światowej recesji.

Koncepcje te zostały zakwestionowane, a później rozwinięte w nieco innych kierunkach. Rozwinięta teoria cyklu politycznego głosi, iż każda partia polityczna przywiązuje różną wagę do poszczególnych celów ekonomicznych (z przyczyn ideologicznych lub ze względu na różnorodność interesów reprezentowanych przez siebie grup społecznych). Spowoduje to, iż w konkretnej sytuacji, nawet dysponując identycznymi danymi, będą one proponować odmienne rozwiązania. W tych okolicznościach zmiana partii znajdującej się u władzy wpływa na zmiany polityki gospodarczej prowadzonej przez państwo, co jest przyczyną powstawania cykli koniunkturalnych.

Partia znajdująca się u władzy chce zazwyczaj prowadzić politykę zwiększającą jej szanse na ponowne zwycięstwo wyborcze, stara się zatem dotrzeć do jak największej liczby osób. W myśl twierdzenia o „środkowym wyborcy”³ partia maksymalizuje swe szanse wyborcze przez zalecenie takiej polityki, która najbardziej odpowiada przeciętnemu wyborcy, to jest znajdującemu się w środku spektrum politycznego. Można tu wybrać dwie następujące strategie:

- 1) Wszystkie partie kierują się na „środkowego wyborcę” – w tej sytuacji nie da się jednak ich rozróżnić. To z pozoru nierealne założenie wyjaśnia jednak dwa ważne zjawiska:
 - a) w wielu krajach występuje układ dwupartyjny, z partiami o podobnych celach;
 - b) wybory są wygrywane często przy małej przewadze głosów.

³ M. Burda, C. Wyplosz, *Makroekonomia. Podręcznik europejski*, tłum. A. Adamowicz i in., PWE, Warszawa 1995, s. 444–445.

W takiej sytuacji wybory nie będą wywoływać cykli koniunkturalnych.

- 2) Wyraźny zwrot w jedną stronę politycznego spektrum, ale z równoczesnym staraniem o rozszerzenie swego oddziaływania politycznego aż do „środkowego wyborcy”, czyli objęcie w ten sposób 50% wyborców z dodanym jednym. Takie rozwiązanie opisuje skrajnie zróżnicowany układ polityczny i wyjaśnia małą przewagę głosów decydujących o wynikach wyborów, wywołujących wówczas tak zwane **partyjne cykle koniunkturalne**, gdyż wtedy, jak opisano wyżej, wybór nowej partii wywołuje zmiany polityki gospodarczej.

W latach dziewięćdziesiątych powstało wiele nowych, pełniejszych modeli cyklu politycznego, które bardziej uwzględniały współzależność dynamiki rozwoju gospodarczego i zmian politycznych⁴. Uczeni próbowali wyjaśnić pozornie nieracjonalne i suboptymalne reakcje wyborców, na przykład na cięcia podatkowe w okresach wyborów, po których następuje wzrost opodatkowania lub wzrost inflacji. Zdaniem niektórych autorów (Rogoff i Sibert) jest to w pełni normalna reakcja w warunkach asymetrycznej informacji (wyborcy nie mają pełnej wiedzy o rzeczywistym stanie gospodarki, a władze, zmniejszając podatki, sugerują, że jest ona w dobrej kondycji)⁵.

Analizuje się też problemy długookresowe, na przykład wzrost zadłużenia publicznego jest postrzegany jako przejaw rozbieżności preferencji wyborców obecnych i przyszłych lub niepewności wyniku wyborów. Przyjmowane jest tutaj dość realistyczne założenie o istnieniu niepewności co do preferencji przyszłych wyborców. Niepewność ta sprawia, że obecni wyborcy nie znają struktury przyszłych wydatków publicznych i w związku z tym będą się starali kształtować obecne wydatki w sposób dla siebie korzystny, czyli zwiększać ich poziom nawet za cenę powstania deficytu budżetowego lub jego wzrostu. Zdaniem niektórych badaczy obecna władza może manipulować obecnym długiem publicznym w celu wpływania na decyzje przyszłych władz, ponieważ w warunkach niezajomości wyniku przyszłych wyborów oraz zmian w orientacji polityków nie ma ona motywacji do zmniejszenia zadłużenia przez spłatę odsetek i kwoty bazowej przez obecny rząd.

Badania empiryczne przyniosły pewne dowody istnienia politycznego cyklu budżetowego, czyli korzystania z narzędzi ekspansywnej polityki fiskalnej i pieniężnej w okresach poprzedzających wybory.

⁴ N. Acocella, *Zasady polityki gospodarczej*, *op. cit.*, s. 247–249.

⁵ I. C. Rogoff, A. Sibert, *Elections and Macroeconomic Policy Cycles*, „Review of Economic Studies” 1988, t. 55, s. 1–16.

2.2. Teorie endogeniczne

Mimo okresowych nawrotów do teorii egzogenicznych, współcześnie przeważają koncepcje koncentrujące się na wewnętrznej dynamice systemu gospodarczego, w niej szukając przyczyn powstawania cykli. Czynniki zewnętrzne uznaje się za drugoplanowe (aczkolwiek nie neguje się ich oddziaływania na gospodarkę, uznając, że mogą one zakłócać wewnętrzne procesy, powodując nawet odwrócenie kierunku zmian).

Jedną z osób, które jako pierwsze zakwestionowały słuszność teorii klasycznej i wskazały na wewnątrzgospodarcze źródło powstawania cykli koniunkturalnych był K. Marks. Uważał on, że przyczyną kryzysów jest niedostateczny popyt globalny – wynikający ze zbyt małego popytu robotników, którym brak środków na zakup dóbr i usług – oraz istnienie nielicznej grupy zbyt bogatych kapitalistów, którzy za dużo oszczędzają. Prowadzi to nieuchronnie do zmniejszenia produkcji, co wiąże się z dalszym zubożeniem nabywców i kolejnymi spadkami popytu, wywołanymi wzrostem bezrobocia i spadkiem płac. Teoria ta nosi nazwę podkonsumpcji⁶.

Inną grupę stanowią teorie pieniężno-kredytowe. Według nich zarówno przyczyn, jak i sposobów łagodzenia cyklicznych wahań należy szukać w systemie pieniężnym. Kryzys jest powiązany z procesami deflacyjnymi, a rozkwit – z inflacją. Odpowiednie sterowanie podażą pieniądza i rozmiarami kredytów (poprzez regulowanie stóp procentowych) odgrywa decydującą rolę w nakręcaniu koniunktury.

W tej grupie mieści się też podejście neoklasyczne. W nowej analizie klasycznej nieprzewidziane zmiany popytu wywołane są głównie przez takie zmiany podaży pieniądza. Mają one wpływ na całą gospodarkę, powodując odchylenia od racjonalnie kształtowanych oczekiwań co do poziomu cen. Stanowi to przyczynę odchylenia produkcji i zatrudnienia od warunków równowagi długookresowej przy pełnej informacji. Winę za owe błędy przypisuje się obu stronom – pracownikom i przedsiębiorcom, co spowodowane jest niekompletną informacją. Wskutek niedoinformowania przyjmują oni mylnie, że ogólne zmiany cen są jedynie zmianami cen względnych i reagują na to odpowiednio zmianami podaży siły roboczej i produkcji⁷. Jeśli na przykład nieprzewidziane zaburzenia spowodują wzrost cen na wszystkich rynkach, to przedsiębiorstwa, dysponując jedynie nie-

⁶ *Podstawy makroekonomii, op. cit.*, s. 197–198; B. Snowdon, H. Vane, P. Wynarczyk, *Współczesne nurty makroekonomii*, PWN, tłum. A. Szeworski, Warszawa 1998, s. 129–130.

⁷ B. Snowdon, H. Vane, P. Wynarczyk, *Współczesne nurty makroekonomii, op. cit.*, s. 207.

kompletną informacją (to jest dotyczącą wyłącznie własnego rynku), zinterpretują to jako zachętę do wzrostu produkcji. Podobnie robotnicy, myląc wzrost płac nominalnych i realnych, zwiększą podaż pracy. Wywoła to przejściowy wzrost dochodu i zatrudnienia ponad poziom naturalny, jednakże gdy podmioty zorientują się, że wielkości realne nie uległy zmianie, gospodarka wróci do poziomu naturalnego w warunkach długookresowej równowagi przy wyższej stopie inflacji.

Teorie niedokonsumpcji zakładają, że przyczyną występowania kryzysów jest zbyt mała skłonność do konsumpcji, oraz – analogicznie – zbyt duża skłonność do oszczędzania. Wzrost oszczędności powoduje spadek konsumpcji, pogłębiając dysproporcje między podażą i popytem, i powoduje trudności ze zbytem towarów.

Keynesowska koncepcja cykli koniunkturalnych również wpisuje się w nurt teorii endogenicznych. Stanowi ona połączenie dotychczasowych teorii pieniężno-kredytowych, inwestycyjnych i podkonsumpcji.

Według Keynesa, zewnętrznym przejawem każdego załamania koniunkturalnego jest pojawienie się na rynku nadwyżki podaży nad popytem. W sytuacji, gdy rozmiary dochodu narodowego są określane przez popyt globalny, na rozmiary tego ostatniego w znaczącej mierze wpływają wydatki gospodarstw domowych i przedsiębiorstw na zakup dóbr konsumpcyjnych i inwestycyjnych. Dochód narodowy jest zatem sumą dochodów, które mogą zostać wydane na konsumpcję lub zaoszczędzone ($Y = C + S$). W krótkim okresie wydatki konsumpcyjne są stabilne, ale nie dotyczy to wydatków inwestycyjnych. Społeczeństwo może wydać na inwestycje dokładnie równowartość swych oszczędności albo mniej, albo więcej. W sytuacji, gdy oszczędności są równe inwestycjom, cały dochód jest zrealizowany, ale na ogół tak nie jest. Zdaniem Keynesa, główną przyczyną zmian w rozmiarach dochodu narodowego są wahania w wydatkach inwestycyjnych. Najogólniej rzecz biorąc, kryzys powstaje w wyniku powstrzymania się przedsiębiorstw od inwestycji wywołanego zbyt małym wzrostem popytu konsumpcyjnego. Niewystarczający wzrost konsumpcji bierze się z faktu, że postępowaniem społeczeństwa rządzi, wspomniane już wcześniej, psychologiczne prawo spadku skłonności do konsumpcji (im większy dochód, tym większą jego część ludzie są skłonni zaoszczędzić, co powoduje spadek konsumpcji). W rezultacie oszczędności rosną szybciej niż konsumpcja i niż dochód narodowy. Dla pełnej realizacji dochodu narodowego inwestycje powinny rosnać w tym samym tempie, co oszczędności. Jednakże napotykają one pewną barierę. Keynes, powołując się na prawo malejących przychodów, stwierdza, że szybki wzrost inwestycji prowadzi do spadku krańcowej produktywności (rentowności) kapitału, to jest stopy zysku, w nowo realizowanych inwestycjach. Od chwili, gdy stopa zysku zacznie się obniżać, zaczyna działać inne psychologiczne prawo – prawo malejącej skłonności do inwestowania. Spadek stopy zysku poniżej bieżącej

stopy procentowej spowoduje preferowanie lokat oszczędnościowych w bankach, a nie inwestycji. W tej sytuacji inwestycje obejmą tylko część oszczędności. Oznacza to, że część dochodu narodowego nie zostanie zrealizowana. W rezultacie nastąpi wzrost zapasów towarów, prowadzący do spadku produkcji i zatrudnienia, rozpoczynający kryzys.

Remedium na niekorzystny stan rzeczy, zdaniem Keynesa, byłoby więc stymulowanie globalnego popytu poprzez działania państwa; wzrost wydatków rządowych miałby powodować pobudzenie konsumpcji, zaś dla ożywienia inwestycji konieczne byłoby poszerzenie obiegu pieniężnego i spadek stopy procentowej. Przez działanie mnożnika inwestycyjnego gospodarka zwiększyłaby tempo rozwoju, przenosząc go na różne gałęzie produkcji⁸.

Poglądy Keynesa rozwinęli jego następcy. Szkoła neokeynesowska akceptuje pogląd, że źródła wstrząsów mogą leżeć zarówno po stronie popytu, jak i podaży, jednak zdaniem jej przedstawicieli istniejące wewnątrz gospodarki tarcia i niedoskonałości wzmagają te wstrząsy, powodując duże fluktuacje produkcji i zatrudnienia. Ważniejsze jednak niż przyczyny są reakcje gospodarki na wstrząsy.

Można tu wyróżnić dwa nurty badań. Pierwszy z nich akcentuje nominalne sztywności płac i cen, drugi bada potencjalnie destabilizujący wpływ ich giętkości. Według przedstawicieli pierwszego nurtu spadek popytu globalnego jest wywołany spadkiem nominalnej podaży pieniądza. Jeżeli na skutek kombinacji kosztów zmieniających kart dań i sztywności realnych ceny się nie zmienia, wówczas nastąpi spadek realnego popytu pociągający za sobą obniżkę produkcji. Spowoduje to spadek realnego popytu na siłę roboczą. Przy niezmiennych poziomach cen i płac zmienia się efektywny popyt na pracę. Przy sztywnej płacy realnej występuje bezrobocie przymusowe, gdyż popyt globalny spada i następuje brak możliwości zbytu nadwyżki produkcji. Nacisk na spadek cen i płac może doprowadzić do ponownego wzrostu produkcji, ale w zbyt długim okresie. W tej sytuacji neokeynesiści opowiadają się za stosowaniem aktywnej polityki gospodarczej, gdyż przedsiębiorstwa na rynku nie wykazują się zdolnością do koordynacji działań (w tym przypadku obniżki cen), które w efekcie przyniosłyby korzyść wszystkim.

Nurt drugi neguje stanowisko, że główną przyczyną powstania cykli są sztywności cen i płac. Jego przedstawiciele twierdzą, że nawet idealna ich giętkość nie spowoduje stabilizacji produkcji i zatrudnienia. W wyniku małej skłonności do ryzyka oraz niepełnej informacji dostęp do kapitału akcyjnego dla wielu przedsiębiorstw jest ograniczony, przez co dywersyfikacja portfela jest tylko częściowa.

⁸ *Podstawy makroekonomii, op. cit.*, s. 199–200 i J. Raganiewicz, *Cykle koniunkturalne, op. cit.*, s. 7–8.

Powoduje to uzależnienie firm raczej od zadłużenia niż emisji nowych akcji, z czego wynika, że są one bardziej narażone na bankructwo szczególnie w czasie recesji. W tej sytuacji wolą one zmniejszyć produkcję, gdyż niepewność związana z giętkością cen jest o wiele większa niż ta wywołana przez dostosowania ilościowe⁹.

2.3. Realny cykl koniunkturalny

Teoria ta koncentruje się na realnych wstrząsach jako przyczynie występowania cyklicznych zmian w gospodarce. W przeciwieństwie do pozostałych teorii, w których impulsem są głównie nieprzewidziane zmiany podaży pieniądza, tutaj występują wstrząsy po stronie podaży w postaci losowych zmian technologicznych.

Podstawą tej teorii jest twierdzenie, że tempo zmian postępu technologicznego podlega silnym nieregularnym fluktuacjom. Poprzez funkcje produkcji wywołują one wstrząsy po stronie produkcji i zatrudnienia, gdyż jednostki gospodarcze, działające racjonalnie, w odpowiedzi na zmiany struktury względnych cen zmieniają podaż pracy i decyzje konsumpcyjne. Teoria ta opiera się na następujących założeniach:

- 1) dążeniu do maksymalizacji użyteczności przez podmioty gospodarcze (w ramach istniejących ograniczonych zasobów),
- 2) racjonalności oczekiwań oraz braku asymetrii informacyjnej (może zaistnieć problem uzyskania właściwych sygnałów, ale informacje dotyczące ścieżki ogólnego poziomu cen są powszechnie dostępne),
- 3) giętkości cen i wynikającej z niej ciągłej równowadze gospodarczej,
- 4) napędzaniu produkcji i zatrudnienia przez duże i nieregularne zmiany technologii produkcji, które przybierają coraz szybsze tempo,
- 5) wahania zatrudnienia są wynikiem dobrowolnych zmian czasu pracy, który wykazuje silne tendencje substytucyjne z czasem wolnym,
- 6) neutralności pieniądza (to jest braku wpływu polityki pieniężnej na zmienne realne),
- 7) rezygnacji z podziału na krótki i długi okres przy analizie wahań.

Dodatni wstrząs technologiczny wywołuje wzrost popytu na pracę oraz wzrost produkcji. Wzrost zatrudnienia zależy od elastyczności pracy względem bieżącej

⁹ B. Snowdon, H. Vane, P. Wynarczyk, *Współczesne nurty makroekonomii*, op. cit., s. 335–338.

płacy realnej. „Stylizowane fakty” (zobacz dalej) wskazują istnienie wysokiej elastyczności.

Silne reakcje podaży siły roboczej na małe zmiany płacy realnej są wynikiem międzyokresowej substytucji pracy będącej niezwykle silnym mechanizmem przenoszenia wstrząsów. Jeśli wstrząs technologiczny jest przejściowy lub oczekiwania dotyczące płacy realnej w przyszłości są pesymistyczne, wówczas istnieje większa skłonność do zwiększania czasu pracy w celu osiągnięcia większych bieżących dochodów. Z tego wynika, że przejściowe wstrząsy technologiczne wywołują duże reakcje podaży na chwilowe zmiany płacy realnej, zaś wstrząsy trwałe, podnosząc przyszłą płacę realną, wywołują efekt dochodowy, to jest obniżają bieżącą podaż pracy¹⁰.

2.4. Austriacka teoria cykli koniunkturalnych

Szkoła austriacka kładzie główny nacisk na takie czynniki powodujące ułomności rynku, jak: czas, pieniądz, struktura kapitałowa i koordynacja. Kluczową rolę w procesie ustanawiania cen i produkcji odgrywa pieniądz – zakłócenia pieniężne odbijają się na względnych cenach i na realnej stronie gospodarki zmieniając strukturę czasową produkcji. Powoduje on, że w coraz większym stopniu następuje przemieszczenie zasobów z wytwarzania dóbr konsumpcyjnych do wzrostu inwestycji. Nie może jednak być ono trwałe, gdyż nie jest podbudowane zmianami w strukturze preferencji konsumentów (z nastawieniem na przyszłość). W pewnym momencie zakłócenia pieniężne doprowadzą (z konieczności) do kryzysu gospodarczego i do przywrócenia takiej struktury produkcji, która odzwierciedla wybory wszystkich podmiotów gospodarczych. Jeżeli podaż pieniądza rośnie i nastąpi wzrost stopy zwrotu z inwestycji, przewyższający stopę oprocentowania oszczędności, wówczas inwestycje będą większe od oszczędności i nastąpi niedobrowolna rezygnacja z części konsumpcji. Wynika ona z tego, że spadek ogólnej wartości pieniądza zmniejsza siłę nabywczą konsumentów, umożliwiając jednocześnie producentom (poprzez kredyty) wykorzystanie zasobów zwolnionych przez proces inflacyjny. Będzie to trwało do czasu powrotu konsumpcji do poprzedniego poziomu. Gdyby zwiększony popyt na dobra kapitałowe był wywołany przez wzrost krańcowej skłonności do oszczędzania (przy każdym poziomie stopy procentowej), wówczas przejście do dłuższego procesu produkcji byłoby trwałe i dałoby się utrzymać, jednak tak się nie dzieje. Wywołanie sztucznego boomu przez wzrost podaży pieniądza musi skończyć się załamaniem, które jest

¹⁰ *Ibidem*, s. 257–261.

tym głębsze, im dłużej pozwala się temu wzrostowi trwać. Zatem po zwiększeniu inflacji musi nastąpić wzrost bezrobocia.

Dobra konsumpcyjne staną się rzadsze, ich ceny wzrosną, co spowoduje działania mające na celu skrócenie procesu produkcji, a zatem zmniejszenie zatrudnienia w tempie szybszym niż będzie to potrzebne po dojściu cen dóbr konsumpcyjnych do równowagi. Jeśli więc podejmie się próbę pokonania kryzysu przez pobudzanie wydatków konsumpcyjnych, to pogorszy to sytuację, gdyż proces produkcji będzie się kurczyć, zużycie kapitału wzrośnie, a także zwiększą się bezrobocie i niepewność. Te niezatrudnione zasoby gospodarka będzie mogła absorbować jedynie stopniowo. Według szkoły austriackiej wszelkie interwencje państwa na rynku pracy są szkodliwe, gdyż powodują dalsze wypaczenia i przeszkadzają w realizacji koniecznych dostosowań do struktury kapitałowej.

Najlepszym wyjściem jest zatem zahamowanie kryzysu, zanim się zacznie, a jeśli już do niego dojdzie, należy pozwolić recesji na samodzielną walkę z nim za pomocą mechanizmów rynkowych. W podejściu austriackim kładzie się zatem nacisk na utrzymanie podaży pieniądza pod ścisłą kontrolą, aby zminimalizować zakłócenia od strony pieniądza¹¹.

¹¹ *Ibidem*, s. 372–380.

3. Krótkookresowa analiza przyczyn niestabilności cyklicznych

3.1. „Stylizowane fakty” a czynniki pro- i antycykliczne

Każda teoria dotycząca cyklu koniunkturalnego musi uwzględniać tłumaczenie tak zwanych stylizowanych faktów. „Stylizowane fakty” są to ogólne prawidłowości zidentyfikowane w statystycznych cechach ekonomicznych szeregów czasowych. Główne z nich można opisać następująco:

- a) zmiany produkcji są skorelowane ze sobą w skali wszystkich sektorów gospodarki,
- b) istnieją wskaźniki pro- i antycykliczne (acykliczne) w gospodarce,
- c) realne stopy procentowe nie wykazują wahań cyklicznych¹.

Zaobserwowano także, iż niektóre zmienne gospodarcze mogą mieć charakter pro- lub antycykliczny. W przypadku gdy zachodzi dodatnia korelacja między daną zmienną a PNB, to jest gdy zmienia się ona w tym samym kierunku co PNB, mówi się o procyklicznym charakterze zmiennej, natomiast, jeśli wyraźnych związków brak, zmienna określana jest mianem antycyklicznej lub acyklicznej.

Do zmiennych o **procyklicznym** charakterze należą:

- a) wydatki konsumpcyjne na dobra nietrwałe i usługi; mają one stosunkowo niewielkie odchylenia od wahań PNB,
- b) zakupy dóbr konsumpcyjnych trwałego użytku oraz inwestycje – wykazują dużo większe wahania i silniej wpływają na zmiany PNB, wyraźnie rosnąc w okresach poprawy koniunktury, a malejąc w czasie recesji,
- c) wydatki rządowe – mają tendencje procykliczne, ale brak silniejszych związków z typowym wzorcem wahań koniunkturalnych,

¹ B. Snowdon, H. Vane, P. Wynarczyk, *Współczesne nurty makroekonomii*, op. cit., s. 39–40.

- d) całkowite zatrudnienie i całkowity czas pracy (liczba zatrudnionych razy ilość godzin pracy w tygodniu) – wskaźniki te charakteryzują nakład pracy i są wyraźnie procykliczne, podobnie jak wydajność pracy; z tego wynika, że podczas ożywienia produkt pracy rośnie szybciej, a podczas recesji maleje wolniej niż nakłady pracy,
- e) płaca realna – zwiększenie produktywności pracy powoduje wzrost popytu na pracę, aczkolwiek nie jest to zbyt silny wpływ,
- f) podaż pieniądza i kursy akcji – są silnie procykliczne i przewodzą w cyklu, co oznacza, że ich zmiany są najwcześniej i najwyraźniej widoczne,
- g) inflacja i poziom cen oraz nominalne stopy procentowe – aczkolwiek ich oddziaływanie jest opóźnione w czasie. Zarówno jedno, jak i drugie rosną szybciej w okresach ożywienia, zaś spadają w warunkach dekonjunktury².

Zmienną **antycykliczną** jest bezrobocie – na zasadzie analogii do zmian zatrudnienia, natomiast realna stopa nie wykazuje wyraźnych wahań cyklicznych³, aczkolwiek niektórzy uczeni⁴ twierdzą, że może ona słabo wpływać na cykl, wykazując dodatnią korelację, ponieważ dodatni wpływ poprawy produktywności kapitału zwykle przeważa nad ujemnym wpływem wzrostu pożądaných realnych oszczędności.

Mając na uwadze wszystkie powyższe zmienne, można stwierdzić, że niestabilność cykliczna może być skutkiem zarówno wstrząsów łącznego popytu, jak i wstrząsów łącznej podaży, lub też ich kombinacji.

Po stronie popytu wstrząsy mogą wynikać więc z niestabilności któregoś ze składników krzywej IS, jak to podkreślał Keynes i ukazywała większość wcześniejszych modeli keynesowskich, albo z niestabilności po stronie pieniężnej, przedstawianej przez krzywą LM, co podkreślali monetarzyści⁵.

Po stronie podaży można sobie wyobrazić rozmaite wstrząsy, które mogą wywoływać istotne zmiany produkcyjności, na przykład⁶:

1. Niekorzystne zmiany w środowisku naturalnym, które wpływają ujemnie na produkcję rolną.

² B. Snowdon, H. Vane, P. Wyneczyk, *Współczesne nurty makroekonomii*, *op. cit.*, s. 40 i R. Barro, *Makroekonomia*, tłum. E. Adamowicz i in., PWE, Warszawa 1997, s. 36–43 i 264–272.

³ B. Snowdon, H. Vane, P. Wyneczyk, *Współczesne nurty makroekonomii*, *op. cit.*, s. 40.

⁴ R. Barro, *Makroekonomia*, *op. cit.*, s. 266 i 272.

⁵ B. Snowdon, H. R. Vane, *Modern Macroeconomics, Its Origins, Development and Current State*, Edward Elgar Publishing, Northampton 2005, s. 304.

⁶ B. Snowdon, H. Vane, P. Wyneczyk, *Współczesne nurty makroekonomii*, *op. cit.*, s. 256.

2. Znaczące zmiany cen energii, takie jak skoki cen ropy naftowej w latach 1973 i 1979 oraz ich późniejsza obniżka w roku 1986.
3. Wojna, przewrót polityczny lub niepokoje społeczne, które burzą osiągnięcia i strukturę gospodarki.
4. Zarządzenia państwowe, takie jak wprowadzenie kontyngentów importowych, które szkodzą bodźcom ekonomicznym i zwracają talenty przedsiębiorcze ku działaniom zapewniającym przywileje.
5. Wstrząsy produktywności wywoływane przez zmiany jakości nakładów kapitału i pracy, nowe praktyki zarządzania, rozwijanie nowych produktów i wdrażanie nowych technik produkcji.

Uwzględniając przytoczone kategorie, ze względu na przyczynę wyróżnić można szoki (wstrząsy) popytowe i podażowe. Ze względu na skutki wyróżnia się natomiast szoki (wstrząsy) dodatnie i szoki ujemne.

Mając na uwadze dwa powyżej wskazane kryteria podziału, można stwierdzić, iż gospodarka może doświadczyć czterech różnych szoków (wstrząsów)⁷:

- 1) ujemny szok podażowy,
- 2) ujemny szok popytowy,
- 3) dodatni szok podażowy,
- 4) dodatni szok popytowy.

3.2. Szoki podażowe i popytowe

3.2.1. Ujemny szok podażowy

Przyczyną ujemnego szoku podażowego są w gospodarce wszystkie te zdarzenia, które powodują obniżkę wielkości zagregowanej oferty dóbr odpowiadającej poszczególnym poziomom cen w gospodarce⁸.

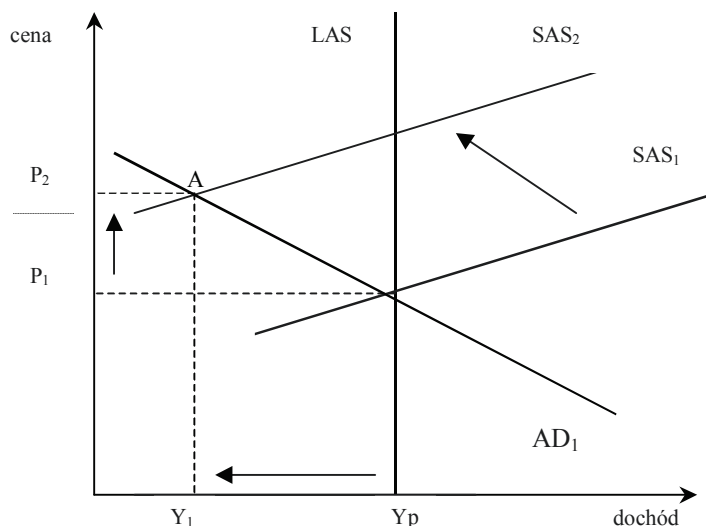
Założenie: wzrastają ceny surowców, na przykład w krajach arabskich spada wydobywanie ropy naftowej; w ciągu kolejnych dni pociąga to za sobą wzrost cen ropy naftowej na giełdach światowych, co prowadzi też do wzrostu cen paliw w Polsce. Podmiotom gospodarczym na skutek tych zdarzeń stopniowo wzrastają koszty produkcji dóbr finalnych, co prowadzi do tego, że takie same ilości dóbr są w gospodarce oferowane po wyższych niż do tej pory cenach;

⁷ Szoki te zostały też omówione np.: R. E. Hall, M. Lieberman, *Macroeconomics Principles and Applications*, South-Western College Publication 2004, s. 758–770; B. Czarny, R. Rapacki, *Podstawy ekonomii*, PWE, Warszawa 2002, s. 496–501.

⁸ B. Czarny, R. Rapacki, *Podstawy ekonomii, op. cit.*, s. 492.

graficznym wyrazem tego jest przesunięcie krzywej krótkookresowej zagregowanej podaży w lewo ($SAS_1 \rightarrow SAS_2$).

Rysunek 4. Ujemny szok podaży

Źródło: opracowanie własne.

W krótkim okresie ujemny szok podaży sprawia (A), że rośnie poziom cen ($p_1 \rightarrow p_2$), zwiększa się bezrobocie, spada produkcja ($Y_p \rightarrow Y_1$), a równowaga krótkookresowa zostaje osiągnięta w sytuacji, gdy w gospodarce występuje luka recesyjna. Gospodarka doświadcza zjawiska stagflacji czyli inflacji i stagnacji.

Mechanizm ujemnego szoku podażowego można zobrazować według następujących zależności:

$$MS / p \Rightarrow \downarrow MS \rightarrow r \rightarrow \left\{ \begin{array}{l} \downarrow C; \downarrow I \\ \downarrow Z\text{\$/\$} \rightarrow Z; \downarrow X \rightarrow \downarrow NX \end{array} \right\} \rightarrow \downarrow AD \rightarrow \downarrow Y$$

gdzie:

MS	– podaż pieniądza	NX	– eksport netto
r	– stopa procentowa	ZŁ	– PLN
C	– popyt konsumpcyjny	\$	– USD
I	– popyt inwestycyjny	ZŁ / \$	– kurs walutowy
Z	– import	AD	– popyt globalny
X	– eksport	Y	– produkcja, dochód

Podmiotom gospodarczym, jak wspomniano to już wcześniej, wzrastają koszty produkcji dóbr finalnych. Część tych wyższych kosztów producenci przeliczają na konsumentów, zwiększając ceny swoich wyrobów (p). Przy niezmienionej nominalnej podaży pieniądza wzrost poziomu cen pociąga za sobą obniżenie realnej podaży pieniądza ($MS\downarrow$). Na rynku pieniądza, aby została zachowana równowaga, rynkowe stopy procentowe wzrastają (r). Wzrost poziomu stóp procentowych sprawia, że drożeją zarówno kredyty konsumpcyjne, jak i kredyty inwestycyjne. W efekcie maleje poziom popytu konsumpcyjnego ($C\downarrow$) i inwestycyjnego ($I\downarrow$).

Ponadto wzrost stóp procentowych na rynku walutowym przyczynia się do wzrostu podaży walut obcych, złotówka umacnia się, na przykład w stosunku do dolara amerykańskiego ($Z\text{Ł}/\text{\$}\downarrow$), w efekcie wzrasta opłacalność importu (Z), a pogarsza się opłacalność eksportu ($X\downarrow$), czyli eksport netto maleje ($NX\downarrow$). Łączne niekorzystne zmiany po stronie popytu konsumpcyjnego i inwestycyjnego oraz w ramach eksportu netto wywołują spadek rozmiarów popytu globalnego ($AD\downarrow$). Popyt globalny obniża się, pociąga to za sobą obniżenie poziomu produkcji i dochodów w gospodarce ($Y\downarrow$). Gospodarka doświadcza negatywnych zjawisk wywołanych przez ujemny szok podaży.

Dostosowania gospodarki

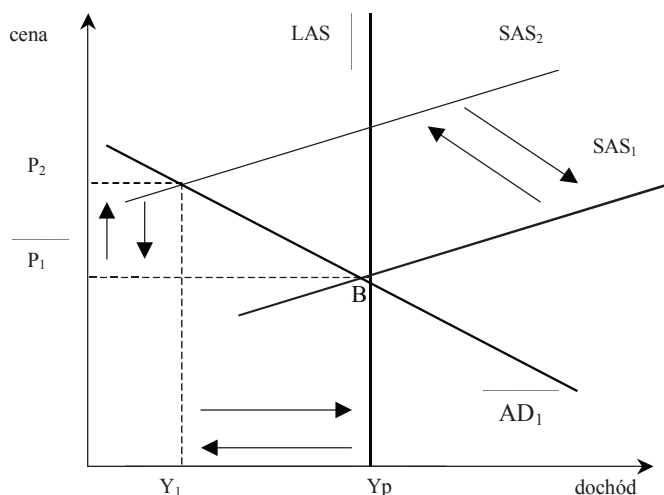
– jak gospodarka może zareagować na zaistniałe negatywne zjawiska? Można tu, za każdym razem, wyróżnić trzy możliwe typy reakcji.

1 – dostosowania kosztowe

Koszty producentów kształtują się pod wpływem zmian cen, w tym stawek płac i nakładów (np. surowców)⁹. Zgodnie z wcześniejszym założeniem wzrosły koszty nakładów – ceny ropy naftowej. Skoro jeden składnik kosztów produkcji wzrósł, dostosować się może drugi, czyli stawki płac. Przy obniżaniu poziomu płac krzywa krótkookresowej podaży przesuwa się w prawo ($SAS_2 \rightarrow SAS_1$), można więc doprowadzić do sytuacji, że przeciętny poziom kosztów produkcji powróci do poziomu wyjściowego, tj. sprzed szoku, co pociągnie za sobą obniżenie poziomu cen ($p_2 \rightarrow p_1$) i wzrost produkcji ($Y_1 \rightarrow Y_p$). Gospodarka wróci do swego wyjściowego stanu równowagi długookresowej (B).

⁹ P. A. Samuelson, W. S. Nordhaus, *Ekonomia*, tłum. M. Rusiński, Z. Wolińska, PWN, Warszawa 2004, t. 2, s. 292.

Rysunek 5. Ujemny szok podażyowy – dostosowania kosztowe

Źródło: opracowanie własne.

Mechanizm tego dostosowania można zobrazować ogólnie za pomocą poniżej przedstawionych zależności:

$$w_n / \downarrow p = w$$

$$MS / \downarrow p = MS \rightarrow \downarrow r \rightarrow \left\{ \begin{array}{l} C; I \\ ZL/\$ \rightarrow \downarrow Z; X \rightarrow NX \end{array} \right\} \rightarrow AD \rightarrow Y$$

gdzie:

w_n – płace nominalne
 w – płace realne

W sytuacji gdy pracownicy zgodzą się na obniżenie płac nominalnych, pracodawcom obniżą się koszty produkcji (są bardziej konkurencyjni na rynku), pozwoli im to na obniżenie cen. Obniżka cen ($p_2 \rightarrow p_1$) sprawia

- po pierwsze, że płace realnie pozostają na niezmiennym poziomie,
- po drugie przy stałej nominalnej podaży pieniądza realna podaż pieniądza wzrasta ($MS \uparrow$), co pociąga za sobą obniżenie rynkowych stop procentowych ($r \downarrow$).

Niższe stopy procentowe oddziałują zarówno na rynek dóbr i usług (gdzie przyczyniają się do tańszych kredytów inwestycyjnych i konsumpcyjnych), jak

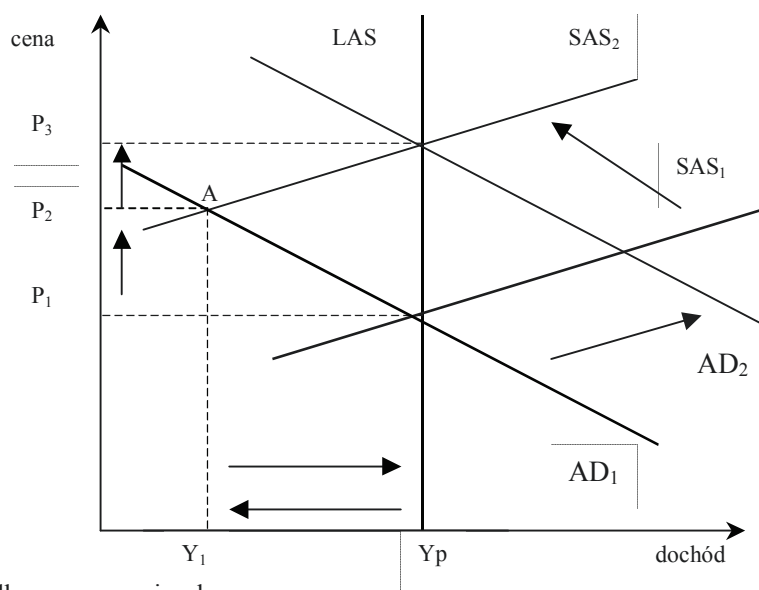
i na rynek walutowy, gdzie podaż walut obcych maleje, co przekłada się na osłabienie waluty krajowej ($Z\text{Ł}/\$$), a tym samym prowadzi do wzrostu poziomu eksportu netto ($Z\downarrow$; X). Reasumując, popyt konsumpcyjny (C) i inwestycyjny (I) oraz eksport netto wzrastają (NX), co oznacza, że wzrasta popyt globalny (AD) oraz poziom dochodu i produkcji w punkcie równowagi (Y).

2 – interwencja rządu

Założenie: reakcja 1 (dostosowania po stronie płac) jest niemożliwa, na przykład związki zawodowe blokują obniżki płac lub wynagrodzenia są już na poziomie ustawowych płac minimalnych. W opisanym wcześniej działaniu może też podjąć rząd, co określa się mianem „amortyzacji szoku”¹⁰.

W sytuacji gdy w gospodarce występuje luka recesyjna (A), rząd powinien interweniować za pomocą ekspansywnej polityki fiskalnej i/lub ekspansywnej monetarnej; powinien podjąć działania, aby przybliżyć gospodarkę do stanu pełnego wykorzystania mocy wytwórczych, co graficznie można przedstawić jako przesunięcie krzywej zagregowanego popytu globalnego w prawo ($AD_1 \rightarrow AD_2$).

Rysunek 6. Ujemny szok podaży – polityka stabilizacyjna

Źródło: opracowanie własne.

¹⁰ D. Begg, S. Fischer, R. Dornbusch, *Makroekonomia*, tłum. B. Czarny i in., PWE, Warszawa 1997, s. 274.

Interwencję tę można przedstawić za pomocą następujących zależności:

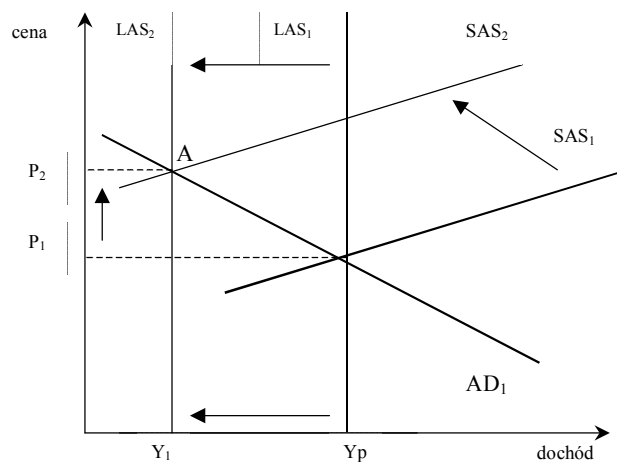
$$\left. \begin{array}{l} MS / \quad p = MS \Rightarrow const \\ \quad \quad i / \text{lub} \\ \downarrow t \rightarrow C; \quad I \\ \quad \quad i / \text{lub} \\ \quad \quad G \end{array} \right\} \rightarrow AD \rightarrow Y$$

Jak już wspomniano, wcześniej rząd za pomocą ekspansywnej polityki fiskalnej ($G \uparrow$ i/lub $t \downarrow$) bądź ekspansywnej monetarnej ($MS \uparrow$) pobudza gospodarkę, co w efekcie prowadzi do wzrostu popytu globalnego ($AD \uparrow$) oraz poziomu produkcji i dochodu ($Y \uparrow$), tym samym gospodarka wraca do swej długookresowej równowagi ($Y_1 \rightarrow Y_p$). W wyniku interwencji rządu gospodarka cierpi jednak na wysoką inflację (p_3).

3 – dostosowania po stronie długookresowej podaży

Założenie: reakcja 1 (dostosowania po stronie płac) oraz reakcja 2 (amortyzacji szoku przez rząd) są niemożliwe. W pierwszym przypadku związki zawodowe blokują obniżki płac, a w drugim przypadku interwencja rządu zostaje zablokowana, na przykład przez Komisję Europejską, jako niezgodna z zasadami rynkowymi. Podmioty gospodarcze zostają więc wystawione na działanie „niewidzialnej ręki rynku”, czyli de facto pozostawione same sobie. Koszty produkcji wzrosły; dla ogółu podmiotów gospodarczych oznacza to obniżenie poziomu przychodów. Ta sytuacja ma jednak różny wpływ w zależności od kondycji finansowej poszczególnych podmiotów. W myśl darwinizmu gospodarczego przetrwają najsilniejsze podmioty. Dla części, tych najlepszych, oznacza to obniżkę zysków i spadek rentowności, ale przedsiębiorstwa przetrwają tę niekorzystną sytuację rynkową. Dla innych, słabszych, które działały na progu opłacalności, oznacza to, że ponoszą straty. Część z nich może nie przetrwać – zbankrutują. Dla gospodarki oznacza to obniżenie zasobów kapitału rzeczowego, co graficznie można przedstawić jako przesunięcie długookresowej krzywej podaży w lewo ($LAS_1 \rightarrow LAS_2$). Równowaga długookresowa (A) zostaje osiągnięta na poziomie nowej (niższej) produkcji potencjalnej (Y_1) i przy wyższym poziomie cen (p_2).

Rysunek 7. Ujemny szok podaży – dostosowania na wolnym rynku

Źródło: opracowanie własne.

W praktyce każde z zaprezentowanych powyżej możliwych dostosowań w reakcji na ujemny szok podaży może mieć miejsce, jednak siła ich oddziaływań będzie różna.

3.2.2. Ujemny szok popytowy

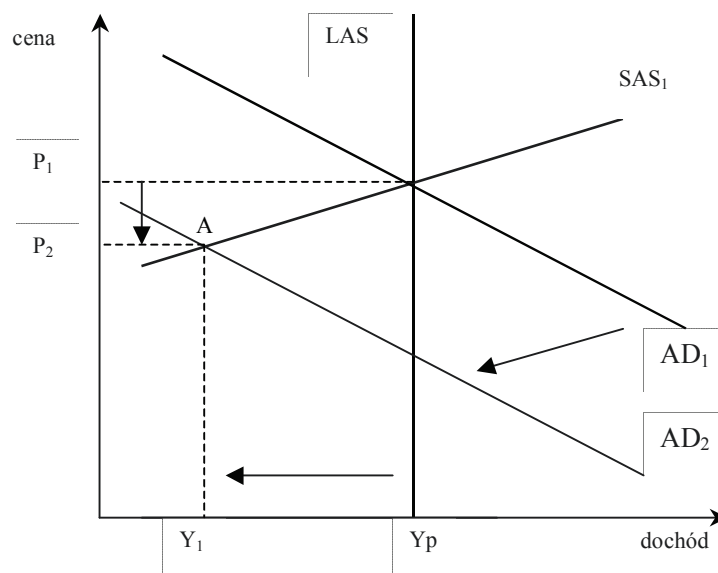
Przyczyną tego szoku jest spadek popytu globalnego wywołany nagłym załamaniem się jednego z jego składników.

Założenie: obniża się poziom eksportu netto; w wyniku tego popyt globalny maleje.

$$\downarrow AD = C + I + G + NX \downarrow$$

W gospodarce w krótkim okresie ujemny szok popytowy sprawia, że w wyniku obniżenia się popytu globalnego ($AD_1 \rightarrow AD_2$), ceny maleją ($p_1 \rightarrow p_2$), zwiększa się bezrobocie, spada produkcja ($Y_p \rightarrow Y_1$), równowaga krótkookresowa zostaje osiągnięta w warunkach luki recesyjnej (A).

Rysunek 8. Ujemny szok popytowy

Źródło: opracowanie własne.

Reakcje gospodarki

1 – interwencja rządu

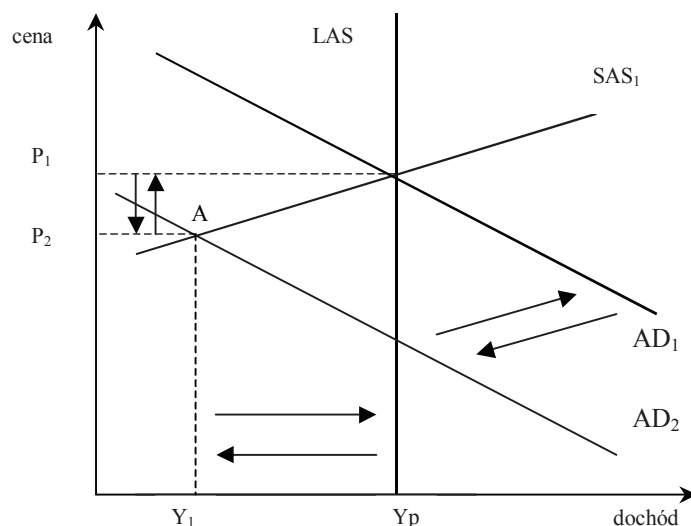
W przypadku gdy pojawiają się symptomy świadczące o istnieniu w gospodarce luki recesyjnej (A), jak już wspomniano wcześniej przy okazji analizy ujemnego szoku podażowego, rząd powinien interweniować za pomocą ekspansywnej polityki fiskalnej ($G \uparrow$; $t \downarrow$) i/lub ekspansywnej monetarnej ($MS \uparrow$). Powinien on podjąć działania, aby przybliżyć gospodarkę do stanu pełnego wykorzystania mocy wytwórczych, co graficznie można przedstawić jako przesunięcie krzywej popytu globalnego w prawo ($AD_1 \rightarrow AD_2$).

Mechanizm powyższego oddziaływania można przedstawić w sposób następujący:

$$\left. \begin{array}{l} MS / \quad p = MS \Rightarrow const \\ \quad \quad i / \text{lub} \\ \downarrow t \rightarrow C; \quad I \\ \quad \quad i / \text{lub} \\ \quad \quad G \end{array} \right\} \rightarrow AD \rightarrow Y$$

Gospodarka wraca do swej wyjściowej długookresowej równowagi.

Rysunek 9. Ujemny szok popytowy – interwencja rządu

Źródło: opracowanie własne.

2 – dostosowania kosztowe

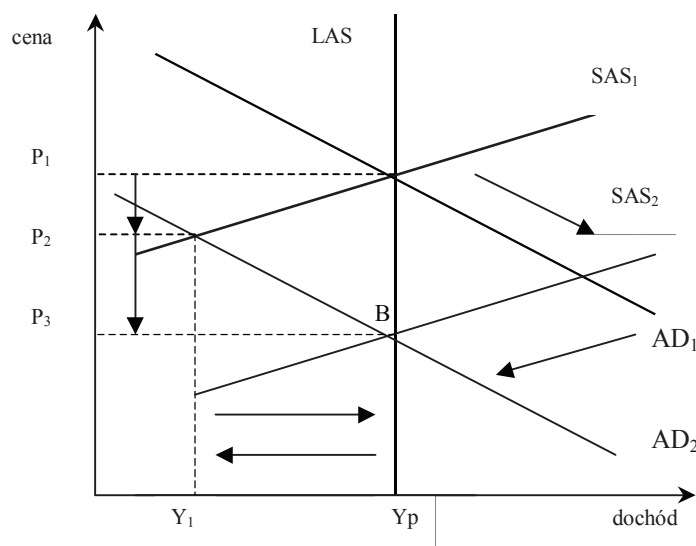
Założenie: reakcja 1 (interwencja rządu) jest niemożliwa. W takiej sytuacji można rozpatrzyć możliwość inną, tj. dostosowania po stronie kosztów produkcji dóbr finalnych np. płace. W wyniku załamania się popytu pracownicy zagrożeni są bezrobociem. Jeśli zgodzą się oni na obniżenie swych płac, koszty produkcji zmniejszą, krzywa krótkookresowej zagregowanej podaży przesunie się w prawo ($SAS_1 \rightarrow SAS_2$), pociąga to za sobą obniżenie poziomu cen ($p_2 \rightarrow p_3$) i wzrost produkcji ($Y_1 \rightarrow Y_p$). Gospodarka wraca do swego stanu równowagi długookresowej (B) przy znacznie niższym poziomie cen.

Mechanizm tego dostosowania można zobrazować za pomocą poniżej przedstawionych zależności:

$$w_n / \downarrow p = w$$

$$MS / \downarrow p = MS \rightarrow \downarrow r \rightarrow \left\{ \begin{array}{l} C; I \\ Z\$/\$ \rightarrow \downarrow Z; X \rightarrow NX \end{array} \right\} \rightarrow AD \rightarrow Y$$

Rysunek 10. Ujemny szok popytowy – dostosowania kosztowe

Źródło: opracowanie własne.

Jeżeli pracownicy zgodzą się na obniżkę płac nominalnych, pracodawcom obniżą się koszty produkcji (będą bardziej konkurencyjni na rynku); pozwoli im to na obniżenie cen. Obniżka cen ($p_2 \rightarrow p_3$) sprawia, po pierwsze, że płace realnie pozostają na niezmiennym poziomie, po drugie, przy stałej nominalnej podaży pieniądza realna podaż pieniądza wzrasta ($MS \uparrow$), co pociąga za sobą obniżenie rynkowych stóp procentowych ($r \downarrow$). Niższe stopy procentowe sprawiają, iż tańsze są kredyty inwestycyjne ($I \uparrow$) i konsumpcyjne ($C \uparrow$), ponadto wywołują one efekt majątkowy¹¹. Niższe stopy procentowe oddziałują również na rynek walutowy, gdzie złotówka osłabia się ($Z\text{\textdollar}/\$ \downarrow$), wywołując obniżenie opłacalności importu ($Z \downarrow$), oraz wzrost opłacalności eksportu ($X \uparrow$). Reasumując, popyt konsumpcyjny, popyt inwestycyjny i eksport netto wzrastają, co oznacza, że wzrasta popyt globalny ($AD \uparrow$) oraz poziom dochodu i produkcji w punkcie równowagi ($Y \uparrow$).

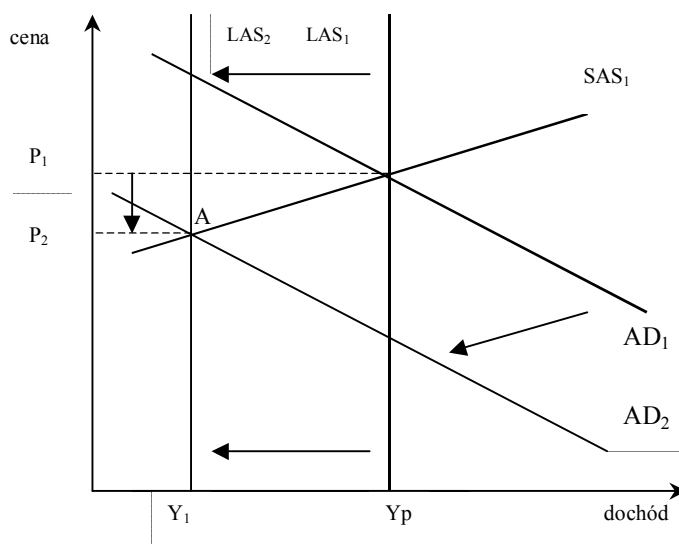
3 – dostosowania po stronie długookresowej podaży

Założenie: reakcja 1 (interwencja rządu) oraz 2 (obniżenie kosztów produkcji dóbr finalnych) nie mają miejsca. Podmioty gospodarcze zostają więc wystawione na działanie „niewidzialnej ręki rynku”. Dla tych najlepszych, które miały ugrun-

¹¹ Zob. *ibidem*, s. 159.

towaną pozycję na rynku krajowym, ale też eksportowały swe towary, oznacza to obniżkę zysków i spadek rentowności, ale przedsiębiorstwa te przetrwają niekorzystną sytuację rynkową. Dla innych, tych, które były nastawione na produkcję tylko na rynki zagraniczne, oznacza to, że ponoszą straty i mogą nie przetrwać – zbankrutują. Dla gospodarki w skali makro spowoduje to obniżenie zasobów kapitału rzeczowego, co graficznie można przedstawić jako przesunięcie długookresowej krzywej podaży w lewo ($LAS_1 \rightarrow LAS_2$). Równowaga długookresowa (A) zostaje osiągnięta na poziomie nowej (niższej) produkcji potencjalnej ($Y_p \rightarrow Y_1$) i przy nieznacznie niższym poziomie cen ($p_1 \rightarrow p_2$).

Rysunek 11. Ujemny szok popytowy – „niewidzialna ręka rynku”

Źródło: opracowanie własne.

Modelowo zaprezentowana gospodarka, w przypadku dwóch pierwszych dostosowań, zawsze powraca do stanu wyjściowego, to jest swej długookresowej równowagi. Należy jednak pamiętać, że tak jak szok przychodzi i wywołuje negatywne zjawiska, tak po jego przejściu część tych negatywnych zjawisk pozostaje i gospodarka nie wraca do swego wyjściowego poziomu. Zjawisko histerezy¹² jest najgorszą konsekwencją, którą odczuwa gospodarka na skutek zarówno ujemnych szoków podaży, jak i ujemnych popytowych. W wyniku

¹² *Ibidem*, s. 247.

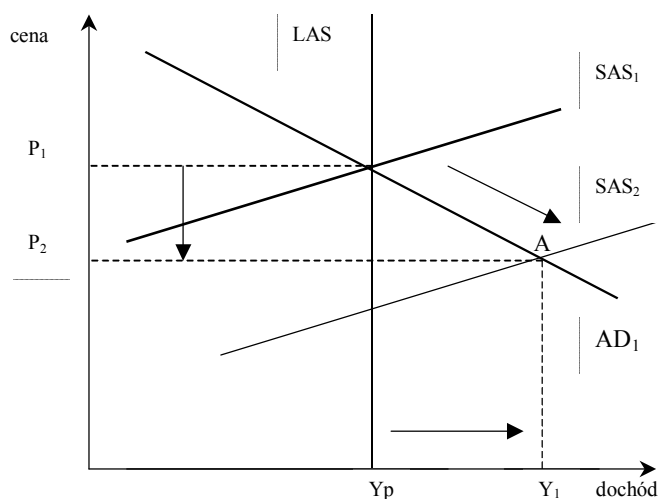
ujemnych szoków przedsiębiorstwa bankrutują. Szoki po pewnym czasie przemijają, a przedsiębiorstwa, które zbankrutowały, nie rozpoczynają swojej działalności, nie „ożywają”, ich już nie ma, nie ma ich kapitału rzeczowego, miejsc pracy. Dokładniejszego wytłumaczenie tego zjawiska dostarcza „model ubytku kapitału rzeczowego” i „model ubytku kapitału ludzkiego”¹³.

3.2.3. Dodatni szok podaży

Przyczyną tego szoku są w gospodarce wszystkie te zdarzenia, które powodują wzrost wielkości zagregowanej oferty dóbr odpowiadającej poszczególnym poziomom cen w gospodarce.

Założenie: w wyniku zmiany ustawodawstwa pracy (np. nowelizacja kodeksu pracy) maleją koszty produkcji (koszty pracy); graficznym wyrazem tego jest przesunięcie krótkookresowej krzywej podaży w prawo ($SAS_1 \rightarrow SAS_2$).

Rysunek 12. Dodatni szok podaży

Źródło: opracowanie własne.

¹³ Por. B. Czarny, R. Rapacki, *Podstawy ekonomii*, op. cit., s. 466–467.

Mechanizm tego dostosowania można zobrazować za pomocą poniżej przedstawionych zależności:

$$w_n / \downarrow p = w$$

$$MS / \downarrow p = MS \rightarrow \downarrow r \rightarrow \left\{ \begin{array}{l} C; I \\ Z\$/\$ \rightarrow \downarrow Z; X \rightarrow NX \end{array} \right\} \rightarrow AD \rightarrow Y$$

Tak jak wspomniano, podmiotom gospodarczym obniżają się koszty produkcji. Przedsiębiorstwa stają się bardziej konkurencyjne i chcą to wykorzystać obniżając ceny swoich produktów ($p \downarrow$). Przy niezmienionej nominalnej podaży pieniądza obniżka cen pociąga za sobą wzrost realnej podaży pieniądza ($MS \uparrow$). Na rynku pieniądza, aby została zachowana równowaga, rynkowe stopy procentowe maleją ($r \downarrow$). Spadek stóp procentowych sprawia, że tanieją zarówno kredyty konsumpcyjne, jak i inwestycyjne, czyli wzrasta poziom popytu konsumpcyjnego ($C \uparrow$) i inwestycyjnego ($I \uparrow$). Na rynku walutowym obniżka stóp procentowych sprawia, że podaż walut obcych maleje; przekłada się to na osłabienie złotówki ($Z\$/\$ \downarrow$), co pociąga za sobą wzrost eksportu ($X \uparrow$) i obniżenie importu ($Z \downarrow$). W efekcie wspomnianych pozytywnych zmian rozmiary popytu globalnego wzrastają ($AD \uparrow$), wzrasta też poziom produkcji i dochodów w gospodarce ($Y \uparrow$). Gospodarka osiąga równowagę krótkookresową, jednak wszystkie symptomy świadczą o istnieniu w gospodarce luki inflacyjnej (A), tj. bezrobocie maleje, ceny maleją ($p_1 \rightarrow p_2$), produkcja wzrasta ($Y_p \rightarrow Y_1$), moce wytwórcze są nadmiernie eksploatowane.

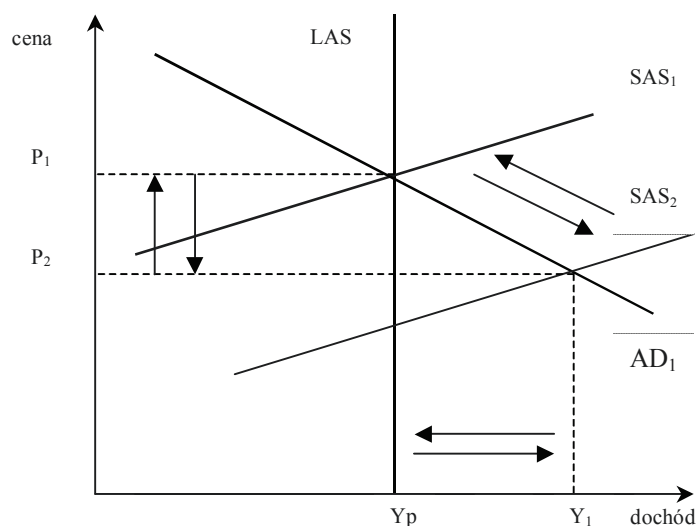
Podstawową sprawą, którą należy tu rozpatrzeć, jest to, jak gospodarka może dostosować się do zaistniałych zjawisk?

Reakcje gospodarki

1 – dostosowania kosztowe

Zgodnie z wcześniejszym założeniem obniżyły się koszty osobowe. Gdyby z jakichś przyczyn wzrosły koszty produkcji dóbr finalnych, np. w wyniku wzrostu cen surowców (koszty nakładów), lub ponownie zwiększyły się koszty osobowe (koszty płac), pozytywne rezultaty dodatniego szoku popytowego zostałyby wyeliminowane. W ujęciu graficznym krzywa krótkookresowej zagregowanej podaży przesunęła się w lewo ($SAS_2 \rightarrow SAS_1$), poziom cen wzrasta ($p_2 \rightarrow p_1$) i maleje produkcja ($Y_1 \rightarrow Y_p$). Gospodarka wraca do swego stanu wyjściowego.

Rysunek 13. Dodatni szok podażyowy – dostosowania kosztowe

Źródło: opracowanie własne.

Założmy na przykład, że wzrastają koszty osobowe. Pracownicy, ze względu na iluzję pieniądza¹⁴, nie odczuwają wzrostu płac realnych, a dochodzą do wniosku, że skoro muszą więcej pracować, i jednocześnie sytuacja firmy polepszyła się (obniżka kosztów produkcji), to chcą więcej zarabiać. Występują z wyższymi żądaniami płacowymi i renegeują stawki płac:

$$w_n / p = w$$

$$MS / p = \downarrow MS \rightarrow r \rightarrow \left\{ \begin{array}{l} \downarrow C; \downarrow I \\ \downarrow Z\text{\$/\$} \rightarrow Z; \downarrow X \rightarrow \downarrow NX \end{array} \right\} \rightarrow \downarrow AD \rightarrow \downarrow Y$$

Jeśli pracownicy uzyskają wyższe płace nominalne (w_n), pracodawcom wzrosną koszty produkcji; będą oni mniej konkurencyjni na rynku i będą starali się ten ciężar wyższych kosztów produkcji przenieść w pewnej części na konsumentów, zwiększając ceny wyrobów (p). Wzrost cen ($p_2 \rightarrow p_1$) sprawia, po pierwsze, że płace realnie pozostają na niezmiennym poziomie, po drugie, przy stałej nominalnej podaży pieniądza realna podaż pieniądza maleje ($MS \downarrow$), co pociąga za sobą wzrost rynkowych stóp procentowych (r). Wyższe stopy procentowe

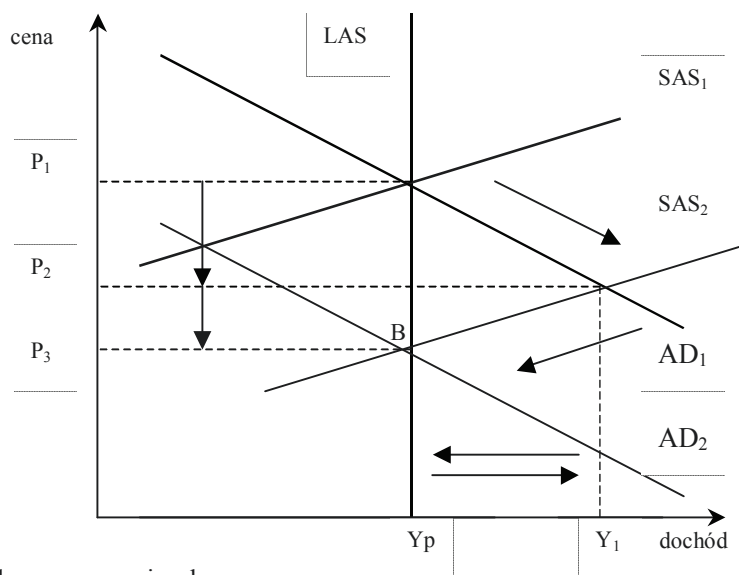
¹⁴ Zjawisko to polega na tym, że ludzie nie odróżniają wielkości nominalnych od realnych, zob.: M. Burda, C. Wyplosz, *Makroekonomia. Podręcznik europejski*, op. cit., s. 336.

towe sprawiają, iż drożeją zarówno kredyty inwestycyjne ($I \downarrow$), jak i kredyty konsumpcyjne ($C \downarrow$). Wyższe stopy procentowe na rynku walutowym przyciągają kapitał zagraniczny, podaż walut obcych wzrasta, złotówka się umacnia ($Z/\$ \downarrow$), co oznacza, że import jest bardziej opłacalny ($Z \downarrow$), a opłacalność eksportu maleje ($X \downarrow$). W wyniku przedstawionych zmian stopy procentowej popyt konsumpcyjny, popyt inwestycyjny i eksport netto maleją ($NX \downarrow$), co pociąga za sobą obniżenie popytu globalnego ($AD \downarrow$) oraz poziomu dochodu i produkcji w punkcie równowagi ($Y \downarrow$). Pracownicy w efekcie „skonsumowali” pozytywne skutki dodatniego szoku popytowego.

2 – interwencja rządu

W sytuacji gdy w gospodarce występuje luka inflacyjna, działania również podjąć może rząd, a w szczególności Bank Centralny obawiający się nawrotu inflacji. Mając na celu utrwalenie pozytywnych rezultatów szoku, to jest obniżenie poziomu cen ($p_1 \rightarrow p_2$), Bank Centralny może ulec pokusie i dodatkowo zastosować twardą politykę monetarną. W takiej sytuacji jednak gospodarka zostanie „ostudzona”, co graficznie można przedstawić jako przesunięcie krzywej popytu globalnego w lewo ($AD_1 \rightarrow AD_2$). Ceny będą niskie ($p_2 \rightarrow p_3$), ale bezrobocie powtórnie wzrośnie, obniży się też poziom produkcji i dochodu ($Y_1 \rightarrow Y_p$). Gospodarka powróci do swego stanu równowagi długookresowej (B), jednak przy znacznie niższym poziomie cen.

Rysunek 14. Dodatni szok podażyowy – interwencja rządu

Źródło: opracowanie własne.

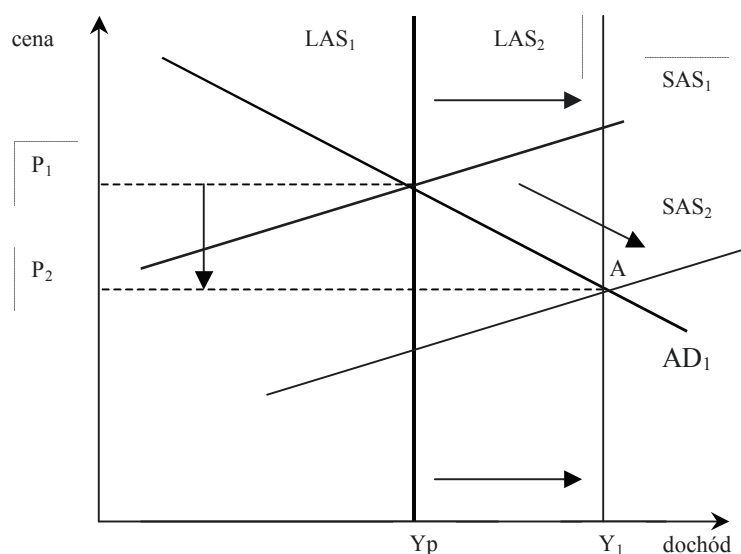
Mechanizm powyższych dostosowań można przedstawić w sposób następujący:

$$\downarrow MS / \downarrow p = \downarrow MS \rightarrow r \rightarrow \left\{ \begin{array}{l} \downarrow C; \downarrow I \\ \downarrow Z\text{\$/\$} \rightarrow Z; \downarrow X \rightarrow \downarrow NX \end{array} \right\} \rightarrow \downarrow AD \rightarrow \downarrow Y$$

W wyniku działań BC nominalna podaż pieniądza maleje ($MS \downarrow$), w wyniku natomiast dostosowań rynkowych maleją też ceny ($p \downarrow$). Wpływ restrykcyjnej polityki pieniężnej przeważa jednak i realna podaż pieniądza maleje ($MS \downarrow$), co pociąga za sobą wzrost rynkowych stóp procentowych ($r \uparrow$). Wyższe stopy procentowe sprawiają, iż drożeje kredyt inwestycyjny i konsumpcyjny oraz, jak już wspomniano wcześniej, wzrasta import ($Z \uparrow$), a obniża się eksport ($X \downarrow$). Popyt konsumpcyjny ($C \downarrow$), popyt inwestycyjny ($I \downarrow$) oraz poziom eksportu netto maleją ($NX \downarrow$), co oznacza, że obniża się popyt globalny ($AD \downarrow$) oraz poziom dochodu i produkcji w punkcie równowagi ($Y \downarrow$).

3 – dostosowania po stronie długookresowej podaży

Rysunek 15. Dodatni szok podaży – dostosowania długookresowej podaży

Źródło: opracowanie własne.

Pomijając dwie wcześniej zaprezentowane możliwości dostosowań (*ceteris paribus*), można wskazać też jeszcze jedną. Przedsiębiorcy najczęściej, jako

główną barierę hamującą wzrost zatrudnienia, podają wysokie koszty pracy. Na wstępie założono jednak, że przyczyną analizowanego dodatniego szoku podażowego jest obniżenie kosztów pracy. Skoro przeszkoda hamująca wzrost zatrudnienia zostanie zmniejszona, można oczekiwać, że przedsiębiorstwa zwiększą zatrudnienie i podejmą nowe inwestycje. W skali makroekonomicznej oznacza to wzrost zasobów kapitału rzeczowego gospodarki, co graficznie odzwierciedla przesunięcie długookresowej krzywej podaży w prawo ($LAS_1 \rightarrow LAS_2$). Gospodarka ponownie osiągnie stan równowagi długookresowej (A), jednak przy nowym wyższym poziomie produkcji potencjalnej ($Y_p \rightarrow Y_1$) i niższym niż wcześniej poziomie cen ($p_1 \rightarrow p_2$).

3.2.4. Dodatni szok popytowy

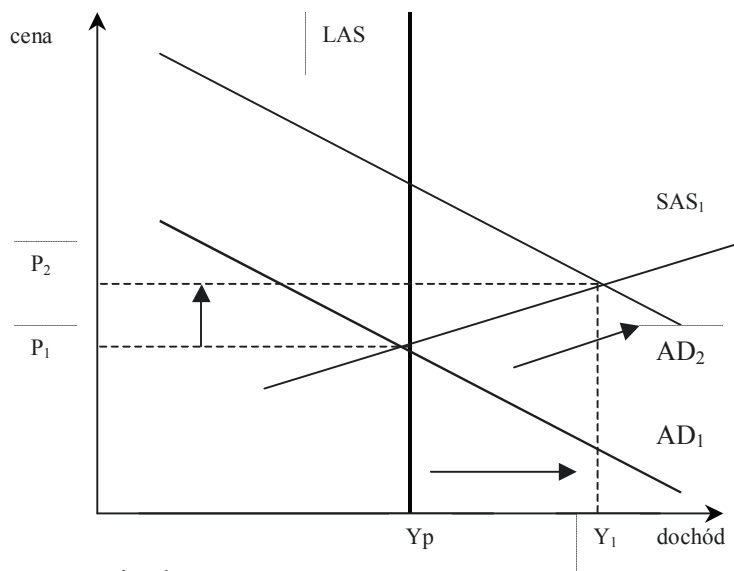
Przyczyną tego szoku są pozytywne zmiany po stronie popytu – popyt globalny wzrasta.

Założenie: oczekuje się wysokiego wzrostu gospodarczego w ciągu najbliższych lat. W gospodarce pojawiają się optymistyczne oczekiwania co do przyszłości, w efekcie wzrasta poziom inwestycji oraz zwiększają się wydatki rządowe.

$$AD = C + I + G + NX$$

W ujęciu graficznym krzywa AD przesuwa się w prawo ($AD_1 \rightarrow AD_2$)

Rysunek 16. Dodatni szok popytowy

Źródło: opracowanie własne.

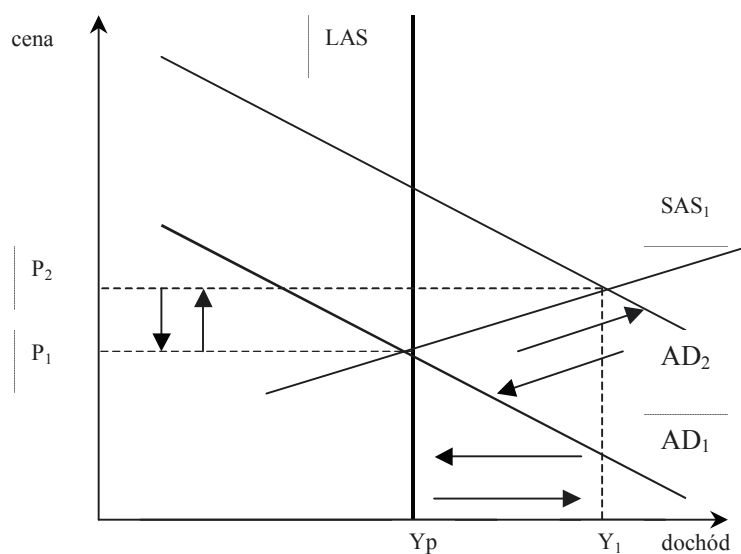
W krótkim okresie gospodarka osiąga równowagę krótkookresową w warunkach świadczących o istnieniu luki inflacyjnej, tj. bezrobocie maleje, produkcja wzrasta ($Y_p \rightarrow Y_1$), moce wytwórcze są nadmiernie eksploatowane, ceny wzrastają ($p_1 \rightarrow p_2$).

Reakcje gospodarki

1 – interwencja rządu

W sytuacji gdy w gospodarce występuje luka inflacyjna, gdy narasta presja inflacyjna, działania może podjąć rząd, a w szczególności Bank Centralny obawiający się inflacji. W takiej sytuacji Bank Centralny może podwyższać stopy procentowe i za pomocą tych działań dążyć do ostudzenia gospodarki. W ujęciu graficznym oznacza to przesunięcie krzywej popytu globalnego w lewo ($AD_2 \rightarrow AD_1$). Gospodarka wróci do stanu wyjściowego.

Rysunek 17. Dodatni szok popytowy – interwencja Banku Centralnego

Źródło: opracowanie własne.

Mechanizm ten można, z pewnym uproszczeniem, przedstawić w sposób następujący:

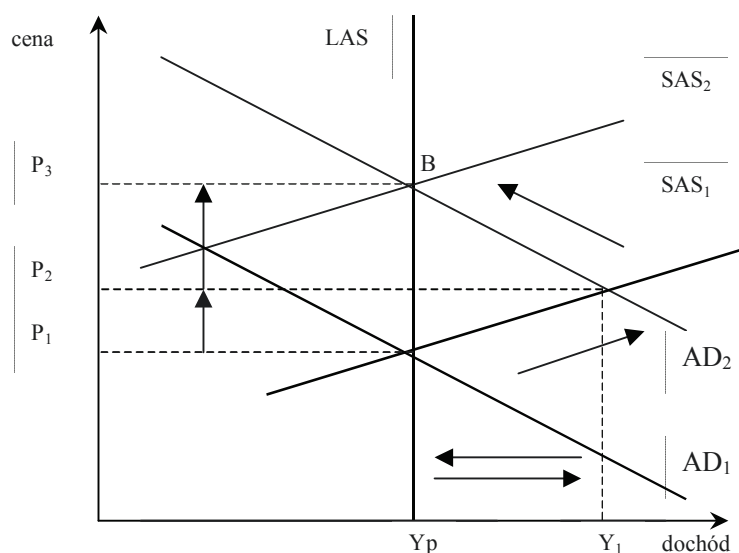
$$\downarrow MS / \downarrow p \Rightarrow MS \rightarrow r \rightarrow \left\{ \begin{array}{l} \downarrow C; \downarrow I \\ \downarrow ZL/\$ \rightarrow Z; \downarrow X \rightarrow \downarrow NX \end{array} \right\} \rightarrow \downarrow AD \rightarrow \downarrow Y$$

W wyniku działań BC nominalna podaż pieniądza maleje ($MS\downarrow$). Restrykcyjna polityka pieniężna sprawia, że realna podaż pieniądza maleje ($MS\downarrow$), co pociąga za sobą wzrost rynkowych stóp procentowych ($r\uparrow$). Wyższe stopy procentowe sprawiają, iż drożeje kredyt inwestycyjny i konsumpcyjny, zaś na rynku walutowym wzrasta opłacalność importu ($Z\downarrow$), a obniża się opłacalność eksportu ($X\downarrow$). Popyt konsumpcyjny ($C\downarrow$), popyt inwestycyjny ($I\downarrow$) oraz poziom eksportu netto ($NX\downarrow$) maleją, co w efekcie obniża popyt globalny ($AD_2 \rightarrow AD_1$) oraz poziom dochodu i produkcji w punkcie równowagi ($Y_1 \rightarrow Y_p$). Gospodarka wraca do stanu wyjściowego.

2 – dostosowania kosztowe

Założenie (*ceteris paribus*): reakcja 1 (interwencja rządu) nie ma miejsca. Moce wytwórcze w trakcie dodatniego szoku popytowego są nadmiernie eksploatowane, co oznacza m.in., że pracownicy więcej i dłużej pracują oraz mają więcej obowiązków. W takiej sytuacji mogą się oni zdecydować na wysunięcie nowych żądań płacowych. Mogą zażądać renegotjacji umów i wzrostu poziomu wynagrodzeń. Dla pracodawców sytuacja taka oznacza wzrost kosztów produkcji (kosztów osobowych), co graficznie odzwierciedla przesunięcie krzywej krótkookresowej podaży w lewo ($SAS_1 \rightarrow SAS_2$).

Rysunek 18. Dodatni szok popytowy – dostosowania kosztowe

Źródło: opracowanie własne.

Mechanizm powyższych dostosowań można przedstawić w sposób następujący:

$$w_n / p = w$$

$$MS / p = \downarrow MS \rightarrow r \rightarrow \left\{ \begin{array}{l} \downarrow C; \downarrow I \\ \downarrow ZL/\$ \rightarrow Z; \downarrow X \rightarrow \downarrow NX \end{array} \right\} \rightarrow \downarrow AD \rightarrow \downarrow Y$$

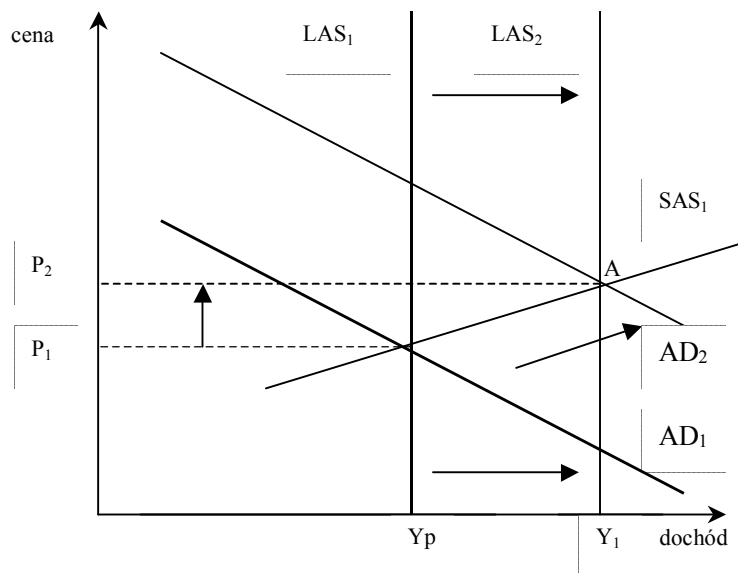
Renegocjacja umów, a co za tym idzie – wzrost płac nominalnych (w_n), pociąga za sobą wzrost kosztów produkcji dóbr finalnych dla pracodawców. Można oczekiwać, że pracodawcy przerzucą ciężar wyższych płac na konsumentów, zwiększając ceny wyrobów (p). Ceny wzrastają ($p_2 \rightarrow p_3$); sprawia to, że płace realnie pozostają na niezmiennym poziomie, a ponadto, przy stałej nominalnej podaży pieniądza, realna podaż pieniądza maleje ($MS \downarrow$), co wywołuje wzrost rynkowych stóp procentowych (r). Wyższe stopy procentowe sprawiają, że drożeją zarówno kredyty inwestycyjne ($I \downarrow$) i konsumpcyjne ($C \downarrow$), jak i spada poziom eksportu netto ($NX \downarrow$). Wykazane negatywne zmiany prowadzą w efekcie do obniżenia rozmiarów popytu globalnego ($AD \downarrow$) oraz zmniejszenia poziomu dochodu i produkcji w punkcie równowagi ($Y_1 \rightarrow Y_p$). Gospodarka osiąga stan równowagi długookresowej (B) na poziomie produkcji potencjalnej, ale przy znacznie wyższym poziomie cen ($p_2 \rightarrow p_3$). W wyniku znacznych żądań płacowych w gospodarce utrwała się inflacja.

3 – dostosowania po stronie długookresowej podaży

Założenie (*ceteris paribus*): reakcje 1 (interwencja rządu) i 2 (wzrost kosztów produkcji) nie mają miejsca. Mając na uwadze, iż infrastruktury czy zaplecze techniczne, które powinno wspierać i towarzyszyć wzrostowi gospodarstwu nie da się zwiększyć z dnia na dzień, można oczekiwać więc, że przewidywany wzrost gospodarczy wymusi wzrost zarówno poziomu inwestycji prywatnych, jak i państwowych¹⁵. Pociągnie to za sobą wzrost zatrudnienia i wzrost zasobów kapitału rzeczowego w gospodarce. Graficznie odzwierciedla to przesunięcie krzywej LAS w prawo ($LAS_1 \rightarrow LAS_2$). Gospodarka osiągnie nowy stan równowagi długookresowej (A) przy wyższym poziomie produkcji potencjalnej ($Y_p \rightarrow Y_1$) i wyższym poziomie cen ($p_1 \rightarrow p_2$).

¹⁵ Zgodnie z „zasadą przyspieszenia”: każdy oczekiwany wzrost realnego PKB pociąga za sobą konieczność odpowiedniego zwiększenia kapitału. [za:] M. Burda, C. Wyplosz, *Makroekonomia. Podręcznik europejski, op. cit.*, s. 115.

Rysunek 19. Dodatni szok popytowy – dostosowania długookresowej podaży

Źródło: opracowanie własne.

Podobnie jak to miało miejsce w przypadku szoków ujemnych, tak również w szokach dodatnich modelowo zaprezentowana gospodarka, w dwóch pierwszych omówionych przypadkach reakcji, zawsze powraca do stanu wyjściowego swej długookresowej równowagi. Należy jednak mieć na względzie, że w wyniku dodatnich szoków część podmiotów gospodarczych może podjąć dodatkowe inwestycje, co przyczyni się do wzrostu poziomu produkcji potencjalnej. Po przejściu dodatniego szoku gospodarka nie powróci więc do swego stanu wyjściowego. Równowaga długookresowa ukształtuje się w nowym punkcie przy wyższym poziomie produkcji potencjalnej, niższym bezrobociu i w zależności od tego, czy był to dodatni szok podażowy, czy dodatni popytowy, odpowiednio przy niższym i wyższym poziomie cen.

4. Ćwiczenia i zadania

Pytania systematyzujące wiedzę

1. Wymienić rodzaje wahań gospodarczych i opisać je.
2. Scharakteryzować kryzysy gospodarcze do czasu Wielkiego Kryzysu.
3. Opisać skutki Wielkiego Kryzysu.
4. Omówić charakterystykę załamań gospodarczych po II wojnie światowej.
5. Wyjaśnić, na czym polega zjawisko stagflacji.
6. Opisać przyczyny występowania cyklu Kondratiewa.
7. Scharakteryzować elementy cyklu koniunkturalnego.
8. Wymienić i omówić fazy cyklu koniunkturalnego.
9. Scharakteryzować główne cechy teorii cyklu politycznego.
10. Omówić zarzuty wobec teorii cyklu politycznego.
11. Omówić przyczyny powstawania wahań aktywności gospodarczej według neoklasyków.
12. Opisać neokeynesowską teorię cykli koniunkturalnych z punktu widzenia nominalnych sztywności płac i cen.
13. Scharakteryzować główne założenia teorii realnego cyklu.
14. Wymienić i omówić główne czynniki procykliczne i ich związki z wahaniami aktywności gospodarczej.
15. Opisać mechanizm powstawania ujemnego szoku podażowego.
16. Omówić, jak gospodarka może się dostosować do ujemnego szoku podażowego, zakładając, że koszty osobowe i surowcowe trwale wzrosły.
17. Opisać, na czym polega amortyzacja ujemnego szoku podażowego przez rząd.
18. Opisać, na czym polega zjawisko ujemnego szoku popytowego.
19. Omówić przebieg mechanizmu dostosowania gospodarki, zakładając dostosowania kosztowe, w reakcji na ujemny szok popytowy.
20. Omówić przebieg mechanizmu powstawania dodatniego szoku podażowego.
21. Opisać, jak gospodarka może się dostosować do dodatniego szoku podażowego.

22. Omówić, na czym polega zjawisko dodatniego szoku popytowego.
23. Ocenić, czy możliwe jest, aby w wyniku dodatniego szoku popytowego wzrósł poziom produkcji potencjalnej. Odpowiedź uzasadnić.

Test wyboru

1. Przyczyną wystąpienia cyklu Kondratiewa są:
 - a) wojny i rewolucje
 - b) zmiany poziomu zapasów
 - c) plamy na słońcu
 - d) zmiany w technice produkcji
2. Cechy charakterystyczne cyklu Juglara to:
 - a) czas trwania 50–60 lat
 - b) czas trwania 6–10 lat
 - c) przyczyna wystąpienia – zmiany kapitału trwałego
 - d) przyczyna wystąpienia – odkrycie nowych złóż surowców strategicznych
3. Wśród faz cyklu koniunkturalnego wyróżnia się:
 - a) kryzys, ożywienie i depresję
 - b) ożywienie i recesję
 - c) załamanie i odbicie
 - d) stabilizację, depresję i ożywienie
4. Twierdzenie o „środkowym wyborcy” dotyczy
 - a) teorii cyklu politycznego
 - b) przeciętnego wyborcy, znajdującego się w środku spektrum politycznego
 - c) teorii endogenicznych
 - d) cyklu Kitchina
5. Slumpflacja to zjawisko współwystępowania
 - a) stagnacji i inflacji
 - b) bezrobocia i spadku cen
 - c) inflacji i recesji
 - d) rozkwitu i spadku cen
6. Polityka rządu polskiego w okresie Wielkiego Kryzysu polegała na:
 - a) przystosowaniu do sytuacji

- b) odejściu od systemu waluty złotej
 - c) utrzymaniu liberalizmu dewizowego i pełnej wypłacalności w złocie
 - d) utrzymaniu zezwolenia na swobodny wywóz z kraju złota i dewiz
7. Cechy charakterystyczne cyklu Kitchina to:
- a) czas trwania 11–15 lat
 - b) czas trwania około 3,5 roku
 - c) przyczyna występowania – zmiany w kapitale obrotowym
 - d) przyczyna występowania – różnice w poglądach politycznych wyborców
8. Do teorii egzogenicznych zalicza się
- a) teorię podkonsumpcji
 - b) teorię meteorologiczną
 - c) teorie cyklu politycznego
 - d) teorie pieniężno-kredytowe
9. Według teorii pieniężno-kredytowych
- a) przyczyny i sposoby łagodzenia wahań leżą w systemie pieniężnym
 - b) kredyty i stopy procentowe są od siebie całkowicie niezależne
 - c) kryzys wiąże się z procesami deflacyjnymi
 - d) rozkwit jest powiązany z inflacją
10. Podstawowe cechy austriackiej teorii cykli to:
- a) kluczowa rola pieniądza, czasu, koordynacji i struktury kapitałowej
 - b) zmiany w technice produkcji
 - c) włączanie nowych krajów do gospodarki światowej
 - d) przekonanie o szkodliwości interwencji państwa w gospodarce
11. „Stylizowane fakty” to:
- a) fakty ekonomiczne dopasowane do danej teorii ekonomicznej
 - b) czynniki decydujące o występowaniu cykli koniunkturalnych
 - c) ogólne prawidłowości zidentyfikowane w statystycznych cechach ekonomicznych szeregów czasowych
 - d) żadne z powyższych
12. Podstawowa zmienna acykliczna to:
- a) zakupy dóbr konsumpcyjnych trwałego użytku
 - b) płaca realna
 - c) kursy akcji
 - d) bezrobocie

13. Wyraźnych wahań cyklicznych nie wykazuje
 - a) realna stopa procentowa
 - b) inwestycje
 - c) całkowite zatrudnienie
 - d) inflacja

14. Trendy to:
 - a) wahania sezonowe
 - b) wahania przypadkowe
 - c) zmiany długookresowe
 - d) zmiany cykliczne

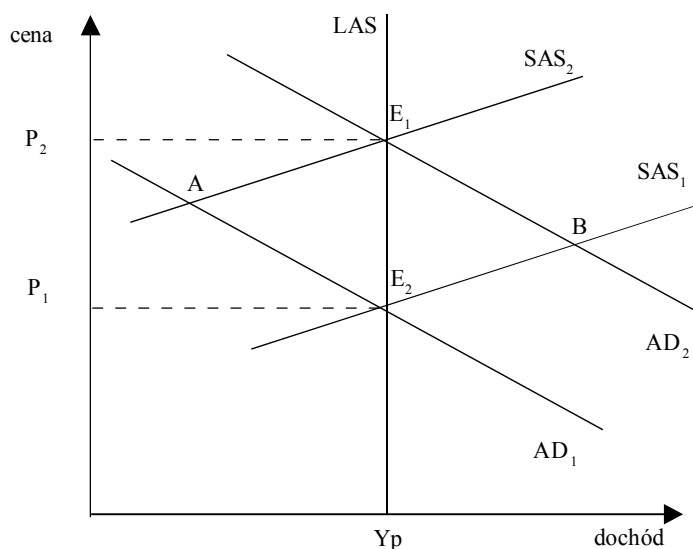
15. W krótkim okresie skutkiem ujemnego makroekonomicznego szoku popytowego jest:
 - a) wzrost cen i zwiększenie się wielkości produkcji
 - b) obniżka cen i zwiększenie się wielkości produkcji
 - c) wzrost cen i zmniejszenie się wielkości produkcji
 - d) obniżka cen i zmniejszenie się wielkości produkcji

16. W krótkim okresie skutkiem ujemnego makroekonomicznego szoku podażowego jest:
 - a) wzrost cen i zwiększenie się wielkości produkcji
 - b) obniżka cen i zwiększenie się wielkości produkcji
 - c) wzrost cen i zmniejszenie się wielkości produkcji
 - d) obniżka cen i zmniejszenie się wielkości produkcji

17. Amortyzacja ujemnego szoku podażowego przez rząd może polegać na:
 - a) wzroście poziomu wydatków
 - b) obniżeniu poziomu wydatków
 - c) wzroście poziomu stóp procentowych
 - d) obniżeniu poziomu stóp procentowych

18. W krótkim okresie skutkiem dodatniego makroekonomicznego szoku popytowego jest:
 - a) wzrost cen i zwiększenie się wielkości produkcji
 - b) obniżka cen i zwiększenie się wielkości produkcji
 - c) wzrost cen i zmniejszenie się wielkości produkcji
 - d) obniżka cen i zmniejszenie się wielkości produkcji

19. W krótkim okresie skutkiem dodatniego makroekonomicznego szoku podażowego jest:
- wzrost cen i zwiększenie się wielkości produkcji
 - obniżka cen i zwiększenie się wielkości produkcji
 - wzrost cen i zmniejszenie się wielkości produkcji
 - obniżka cen i zmniejszenie się wielkości produkcji
20. Jak następujące zdarzenia wpłynęły na sytuację w gospodarce w krótkim i w długim okresie? Odpowiedz posługując się oznaczeniami na rysunku (np. $E_1 \rightarrow B \rightarrow E_2$)

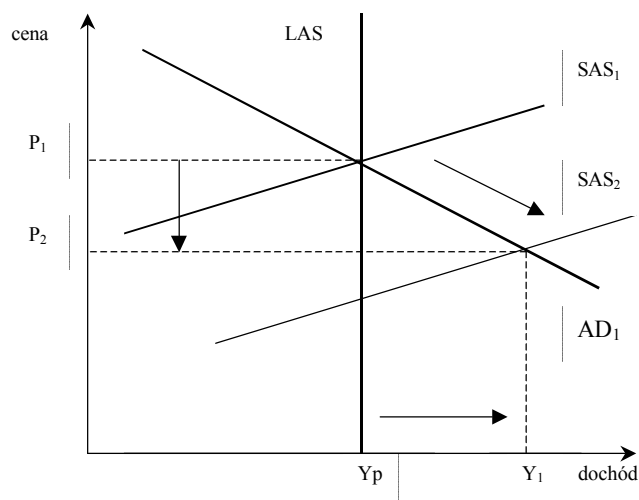

- w reakcji na ujemny szok podaży rząd podjął działania zmierzające do amortyzacji jego skutków
- zmiany ustawodawstwa pracy (nowelizacja kodeksu pracy) sprawiły, iż pracodawcom obniżyły się koszty pracy
- w ramach dostosowań po ujemnym szoku popytowym pracownicy zgodzili się na obniżkę płac
- gospodarka doświadczyła stagflacji
- w reakcji na dodatni szok podażowy Bank Centralny zastosował twardą politykę monetarną

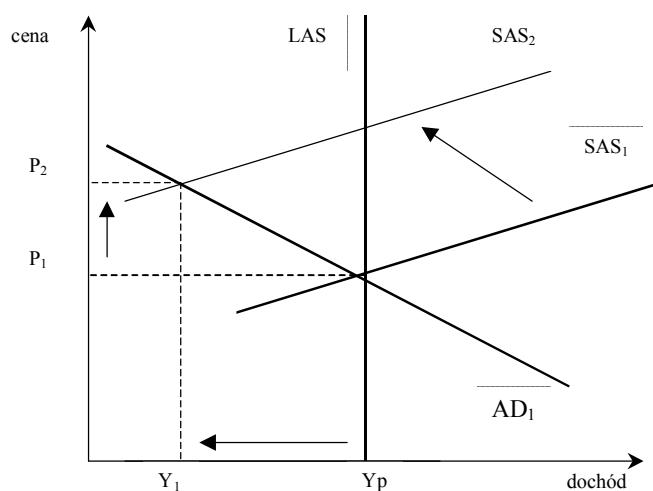
Prawda – fałsz

1. Wahania sezonowe wynikają ze zmian pór roku.
2. Wszystkie cykle koniunkturalne przebiegają identycznie.
3. Wahania koniunkturalne występują dopiero od II wojny światowej.
4. Rewolucja przemysłowa nie miała wpływu na strukturę gospodarki.
5. Wszelkie zaburzenia rozwoju gospodarczego rozpoczynają się zawsze w Stanach Zjednoczonych.
6. Na początku XX wieku kryzys przyczynił się do rozwoju monopolii.
7. Wielki Kryzys charakteryzował się ogromnym spadkiem bezrobocia.
8. Wielki Kryzys najłagodniej był odczuwalny w Azji.
9. W krajach rolniczych głównym przejawem Wielkiego Kryzysu był spadek cen.
10. Stagflacja to zjawisko korzystne dla rozwoju gospodarczego.
11. Jednym z kryteriów klasyfikacji cykli koniunkturalnych jest czas trwania cyklu.
12. Odkrycie nowych złóż surowców strategicznych może być przyczyną wystąpienia cyklu koniunkturalnego.
13. W czasie depresji rozwój gospodarczy przebiega w szybszym tempie.
14. Po fazie rozkwitu zawsze następuje kryzys.
15. Amplituda wahań cyklu koniunkturalnego uległa spłaszczeniu po II wojnie światowej.
16. Prawo rynków Saya zawiera błąd polegający na utożsamieniu dochodów powstających w procesie wytwórczym z efektywnym popytem.
17. Jedną z przyczyn kryzysów jest m. in. niedostateczny popyt globalny.
18. Według neoklasyków nieprzewidziane zmiany popytu spowodowane są zmianami aktywności politycznej.
19. Keynesowska koncepcja cykli koniunkturalnych jest zaliczana do teorii egzogenicznych.
20. Preferencje konsumentów są trwałe i nie ulegają zmianom w czasie.
21. Sztuczny boom w gospodarce można wywołać przez zwiększenie podaży pieniądza.
22. Według szkoły austriackiej po zwiększeniu inflacji musi nastąpić spadek bezrobocia.
23. Szkoła austriacka kładzie nacisk na ścisłą kontrolę podaży pieniądza.
24. Z obserwacji wynika, że zmiany produkcji nie są skorelowane ze sobą w skali wszystkich sektorów gospodarki.
25. Całkowite zatrudnienie i całkowity czas pracy są wskaźnikami wyraźnie cyklicznymi.
26. Zwiększenie produktywności pracy wywołuje wzrost popytu na nią.

27. Widoczna na poniższym rysunku sytuacja ilustruje krótkookresowe skutki dodatniego szoku popytowego.

28. Przyczyną ujemnego szoku podażowego mogą być nadmierne żądania płacowe pracowników.
29. W warunkach luki restrykcyjnej rząd powinien interweniować za pomocą np. restrykcyjnej polityki fiskalnej.
30. W krótkim okresie skutkiem dodatniego makroekonomicznego szoku popytowego jest wzrost bezrobocia.
31. Widoczna na poniższym rysunku sytuacja ilustruje gospodarkę doświadczającą zjawiska stagflacji.

32. W krótkim okresie skutkiem ujemnego makroekonomicznego szoku podażowego jest wzrost bezrobocia.
33. Przyczyną dodatniego szoku podażowego może być wzrost cen np. ropy naftowej.
34. Interwencja rządu podejmowana w trakcie dodatniego szoku popytowego ma na celu pobudzenie gospodarki i przybliżenie jej do poziomu pełnego wykorzystania mocy wytwórczych.

Odpowiedzi

Test wyboru:

1.	a, d
2.	b, c
3.	a, b, d
4.	a, b
5.	c
6.	a, c, d
7.	b, c
8.	b, c
9.	a, c, d
10.	a, d
11.	c
12.	d

13.	a
14.	c
15.	d
16.	c
17.	a, d
18.	a
19.	b
20.	a) $E_2 \rightarrow A \rightarrow E_1$
	b) $E_1 \rightarrow B$
	c) $E_1 \rightarrow A \rightarrow E_2$
	d) $E_2 \rightarrow A$
	e) $E_1 \rightarrow B \rightarrow E_2$

Prawda – fałsz

1.	tak
2.	nie
3.	nie
4.	nie
5.	nie
6.	tak
7.	nie
8.	tak
9.	tak
10.	nie
11.	tak

12.	tak
13.	nie
14.	tak
15.	tak
16.	tak
17.	tak
18.	nie
19.	nie
20.	nie
21.	tak
22.	tak

23.	tak
24.	tak
25.	tak
26.	tak
27.	nie
28.	tak
29.	nie
30.	nie
31.	tak
32.	tak
33.	nie
34.	nie

Literatura

- Acocella N., *Zasady polityki gospodarczej*, tłum. A. Wojtyła i in., PWN, Warszawa 2002.
- Aldcroft D. H., *The European Economy. 1914–1990*, Routledge, London 1993.
- Barro R., *Makroekonomia*, tłum. E. Adamowicz i in., PWE, Warszawa 1997.
- Begg D., Fischer S., Dornbusch R., *Makroekonomia*, tłum. B. Czarny i in., PWE, Warszawa 1997.
- Burda M., Wyplosz C., *Makroekonomia. Podręcznik europejski*, tłum. E. Adamowicz i in., PWE, Warszawa 1995.
- Czarny B., Rapacki R., *Podstawy ekonomii*, PWE, Warszawa 2002.
- Eckert M., *Historia polityczna Polski lat 1918–1939*, WSiP, Warszawa 1988.
- Hall R. E., Lieberman M., *Macroeconomics Principles and Applications*, South-Western College Publication 2004.
- Kieniewicz B., Lorenowicz U., *Przyczyny wahań koniunkturalnych w gospodarce i ich stabilizowanie*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków 2003.
- Nowa encyklopedia powszechna PWN*, PWN, Warszawa 1997, t. 1 i 3.
- Podstawy makroekonomii*, red. Z. Dach, B. Szopa, PTE, Kraków 2004.
- Prokopczuk J., *Historia powszechna 1871–1939*, WSiP, Warszawa 1984.
- Raganiewicz J., *Cykle koniunkturalne*, maszynopis powielony, Kraków 1995.
- Rogoff I. C., Sibert A., *Elections and Macroeconomic Policy Cycles*, „Review of Economic Studies” 1988, t. 55.
- Samuelson P. A., Nordhaus W. S., *Ekonomia*, tłum. M. Rusiński, Z. Wolińska, PWN, Warszawa 2004, t. 2.
- Snowdon B., Vane H. R., *Modern Macroeconomics, Its Origins, Development and Current State*, Edward Elgar Publishing, Northampton 2005.
- Snowdon B., Vane H. R., Wynarczyk P., *Współczesne nurty makroekonomii*, tłum. A. Szeworski, Warszawa 1998.
- Szymanik E., *Konkurencyjność eksportu na przykładzie wymiany Polski z krajami Unii Europejskiej*, Krakowskie Towarzystwo Edukacyjne – Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2004.

